

LOKAAL VVE-BELEID VANAF 2006

Praktijkvoorbeelden

PARTNERS

IN LOKAAL

ONDERWIJSBELEID

Dienstverlening jeugd en onderwijs

Vereniging van
Nederlandse Gemeenten

LOKAAL VVE-BELEID VANAF 2006

Praktijkvoorbeelden

PARTNERS

IN LOKAAL

ONDERWIJSBELEID

Dienstverlening jeugd en onderwijs

Vereniging van
Nederlandse Gemeenten

Inleiding

Veranderde verantwoordelijkheden

Vanaf 1 augustus 2006 is de nieuwe wetgeving op het onderwijsachterstandsbeleid ingegaan en zijn de bestuurlijke verantwoordelijkheden van gemeenten en schoolbesturen veranderd. Deze wetswijziging heeft belangrijke gevolgen voor de Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE). De gemeente is nu verantwoordelijk voor het voorschoolse deel van de VVE, de schoolbesturen voor het vroegschoolse deel. Bij deze 'knip' in verantwoordelijkheden hoort ook een knip in financiële middelen.

Gemeenten en schoolbesturen staan voor een uitdagende klus: de voor- en vroegschoolse educatie moet in gezamenlijk overleg en op basis van gelijkwaardigheid worden vormgegeven. De doorgaande lijn, het bereik van de doelgroepkinderen en de zorg voor de kwaliteit van de voor- en vroegschoolse educatie vragen overleg en afstemming tussen de partijen. Partijen met elk hun eigen verantwoordelijkheid.

Ondersteuning gemeenten

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) ondersteunt gemeenten bij de ontwikkeling van nieuw lokaal onderwijsbeleid en in het bijzonder de opstelling van een lokaal educatieve agenda. Dat gebeurt in het project Kwaliteit Van Uitvoering (KVU). Eén van de onderdelen van het ondersteuningsproject is het verzorgen van een aantal publicaties ten behoeve van het VVE-beleid in de nieuwe verhoudingen.

In de voorliggende publicatie vindt u praktijkbeschrijvingen van zeven verschillende gemeenten, die actief bezig zijn met de vormgeving van VVE in de nieuwe verhoudingen. Het zijn voorbeelden die dienen ter inspiratie en herkenning: gemeenten die anticiperen en reageren op de ontwikkelingen en daar hun eigen aanpak in zoeken. Voorbeelden die u als gemeente kunnen helpen bij de vormgeving en uitwerking van het VVE-beleid in uw eigen situatie.

Werkwijze

We hebben zeven gemeenten van verschillende grootte bezocht. Vijf middelgrote gemeenten: Almere, Breda, Dordrecht, Oss en Weert en twee kleine: Beesel en Bergen (Limburg). Bij de selectie hebben we gezocht naar gemeenten die een actief VVE-beleid voeren en al vergaande voorbereidingen troffen voor de overgang naar het nieuwe onderwijsachterstandenbeleid. We hebben in deze gemeenten gesprekken gevoerd met de verantwoordelijke ambtenaar en soms ook met een VVE-coördinator of vertegenwoordiger van een uitvoerende instelling. Het onderzoek is in de zomer van 2006 uitgevoerd. Voor het opstellen van de beschrijvingen hebben we ook gebruik gemaakt van beleidsdocumenten en monitor- en evaluatie rapporten over VVE, onderwijsachterstanden en jeugdbeleid van de betreffende gemeenten.

Leeswijzer

Deze publicatie bestaat uit beschrijvingen van 'good practices' in zeven gemeenten. In iedere beschrijving komen achtereenvolgens aan bod:

- de verworvenheden van de afgelopen jaren en de knelpunten in het VVE-beleid;
- de positie die de gemeente ten opzichte van de scholen en schoolbesturen heeft ingenomen in de nieuwe beleidssituatie;
- de ambities betreffende continuering van het VVE-beleid;
- de wijze van rekenschap en verantwoording over VVE binnen de nieuwe verhoudingen;

We sluiten af met algemene conclusies over de voorbereiding op het nieuwe onderwijsachterstandenbeleid op basis van de bevindingen in de zeven gemeenten.

1

Gemeente Almere

Korte schets van de gemeente Almere (180.575 inwoners)

Almere (oud Nederlands voor: 'groot meer') is ontstaan op de bodem van de voormalige Zuiderzee. Waar een halve eeuw geleden nog water stroomde, zullen rond 2010 ongeveer 220 duizend mensen wonen waarvan ongeveer een derde jonger dan 23 jaar. De bevolking is samengesteld uit meer dan 150 verschillende nationaliteiten. Met de groei van het aantal inwoners, komen er natuurlijk ook steeds meer scholen bij. In een aantal wijken zijn Brede Scholen.

Almere dankt haar bekendheid aan de jonge geschiedenis, de explosieve groei, stedenbouwkundige experimenten en de opvallende architectuur. De natuurlijke omgeving met stranden en bossen dringt tot in de stad door. Haar economische groei dankt Almere aan haar ruimte en het goede vestigingsklimaat. De stad profileert zich met een gekwalificeerde arbeidsmarkt en goede voorzieningen, bijvoorbeeld op het gebied van ICT. De komende jaren zet Almere in op nog meer hoger onderwijs.

STAND VAN ZAKEN ROND VVE: VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN

In Almere behoort bijna een kwart van de peuters tot de doelgroep voor VVE. In 2001 is de start gemaakt met VVE op peuterspeelzalen en scholen met meer dan 50% doelgroepkinderen.

De keuze voor een VVE-programma is overgelaten aan de scholen. De bijbehorende peuterspeelzalen volgden. Er wordt gewerkt met verschillende programma's: Piramide, Kaleidoscoop en Startblokken/Basisontwikkeling. Daarnaast wordt ook het programma Opstap in Almere uitgevoerd.

In Almere zijn 40 peuterspeelzalen. Van die 40 speelzalen zijn er 19 die samen met nabijgelegen basisscholen met een VVE-methode werken.

Draagvlak groeide

In Almere is bij leidsters en leerkrachten veel draag-

vlak voor VVE gegroeid. Het zien van effecten op de kinderen, het gevoel van de leidsters dat ze nu instrumenten in handen hebben om wat aan achterstanden te doen en de professionalisering zorgden, na aanvankelijke weerstanden, voor een omslag. De afgelopen jaren is dan ook met VVE in Almere een duidelijke kwaliteitsslag geleverd, op peuterspeelzalen en in scholen. Een grote groep leidsters en leerkrachten is gecertificeerd voor de uitvoering van een VVE-programma. Er wordt systematisch en gestructureerd gewerkt, met oog voor alle ontwikkelingsgebieden en de individuele ontwikkeling van kinderen, zo blijkt uit de evaluatie 2002-2006. De extra onderwijsassistent of leidster is een belangrijk element bij dit succes.

Samenwerking gaat niet vanzelf

De samenwerking tussen peuterspeelzaal en basisschool gaat echter niet vanzelf. Samen op cursus

betekent nog niet dat ze elkaar ook daarnaast opzoeken. De samenwerking verschilt per koppel, ook omdat kinderen niet altijd doorstromen naar de school die aan de peuterspeelzaal gekoppeld is.

VVE werkgroep

In Almere functioneert een VVE-werkgroep onder voorzitterschap van de gemeentelijk beleidsmedewerker van het Team zorg voor jeugd, Marijke Bos. Verder maken de productgroepmanager van de organisatie voor welzijnswerk De Schoor en vertegenwoordigers van de verschillende schoolbesturen en schoolbegeleidingsdienst IJsselgroep deel uit van de werkgroep. Hier vindt de beleidsvoorbereiding plaats en wordt VVE bewaakt en gestuurd. De leden van de VVE werkgroep hebben mandaat van hun achterban, maar alles moet wel besproken zijn met de achterban.

Direct contact met de praktijk

Marijke Bos is vooral werkzaam op beleidsniveau en heeft op bestuurlijk niveau overleg met de verschillende partijen. Toch heeft ze ook direct contact met de praktijk. Voor de evaluatie, die het afgelopen jaar is uitgevoerd, heeft ze zelf een deel van de groepsinterviews gehouden met de leerkrachten en peuterspeelzaalleidsters. Samen met het bureau dat de evaluatie uitvoerde heeft ze een workshop georganiseerd voor de betrokken leerkrachten en leidsters om te kijken wat zij nu zelf aan de verbeterpunten kunnen bijdragen. Marijke Bos kreeg door de gesprekken en de workshop goed zicht op hoe VVE in de praktijk werkt en daar heeft zij profijt van bij haar werk op beleidsniveau.

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGDE VVE-BELEID

Terugblikken en vooruitkijken

Alvorens nieuw beleid te formuleren is de werkwijze van de afgelopen vier jaar geëvalueerd met hulp van een extern bureau. Dit externe bureau heeft ook een analyse voor de toekomst uitgevoerd en beleidsaanbevelingen opgesteld. De resultaten hiervan zijn

besproken met de betrokken instellingen. Belangrijke aandachtspunten die uit de toekomstanalyse naar voren kwamen zijn de doorlopende leerlijn en differentiatie in aanbod.

De gemeente wilde de trekker zijn in het nieuwe VVE-beleid. Marijke Bos heeft het initiatief genomen om het beleid bij te stellen. In samenwerking met de werkgroep is het nieuwe beleid VVE 2006 – 2010 “Allemaal klaar voor school” gemaakt. Het nieuwe beleid moet nog vastgesteld worden, samen met de andere onderdelen van het nieuwe Onderwijsachterstandenbeleid. Hierin worden de volgende onderdelen beschreven: een model voor de inzet van VVE-varianten, overeenkomsten doorgaande leerlijn, warme overdracht doelgroepkinderen, versterken toeleiding en de overleg structuur. De stuurgroep (voormalige werkgroep) wordt aangevuld met een gemeenteadviseur die de verbindende schakel moet zijn met de praktijk.

Peuterspeelzaalwerk bij overleg Lokaal Educatieve Agenda

Het op overeenstemming gerichte overleg tussen scholen en gemeente, in Almere BOSA geheten, zal ook in de nieuwe situatie waarschijnlijk blijven bestaan. Daar wil de gemeente het peuterspeelzaalwerk (vertegenwoordigd door een directielid van De Schoor) bij aan laten haken.

Aan de lokaal educatieve agenda wordt samen met de besturen gewerkt. Het voorstel van de gemeente is om de LEA smal te beginnen, dus eerst met de verplichte onderwerpen en eventueel later uit te breiden.

Van input- naar output gestuurde financiering: eigen verantwoordelijkheden bij de uitvoerders

In februari 2006 is de nota: *Spelen=Leren, kadernota voor- en vroegschoolse voorzieningen 2006- 2010*, vastgesteld. Voor het peuterspeelzaalwerk wordt een nieuw sturings- en financieringsmodel voorgesteld. Met deze nieuwe kaders kan het peuterspeelzaalwerk uitgroeien tot een effectieve, vraaggerichte voorziening. Het jaar 2006 is een overgangsjaar van het

oude inputgestuurde naar het nieuwe outputgestuurde model. In de nota *Spelen=Leren* zijn ook de uitgangspunten voor VVE aangegeven. In de nota: *VVE Allemaal klaar voor school*¹ worden de uitgangspunten uitgewerkt.

Belangrijke doelstellingen waarvoor de uitvoerders in het nieuwe model plannen gaan ontwikkelen zijn:

- In 2010 maakt 70% van de kinderen bij wie achterstand is gesignaleerd gebruik van effectieve VVE-programma's;
- Eind 2007 is er in minstens 40% van de basisscholen sprake van een inhoudelijk doorgaande lijn ten aanzien van VVE-programma's.

Schriftelijke afspraken

Met de uitvoerders van VVE maakt de gemeente Almere schriftelijke afspraken, bijvoorbeeld in de vorm van een convenant, waarin duidelijk wordt wie zich inzet voor VVE en hoe, wat de resultaten dienen te zijn en op welke termijn. In overleg met alle betrokken partijen is afgesproken dat het VVE-beleid één geheel moet zijn, ook al is er een knip in de uitvoeringsregie en de middelen. Op uitvoerend niveau maken speelzalen en basisscholen afspraken over een inhoudelijk doorgaande lijn. Voor De Schoor worden deze afspraken een voorwaarde voor het verkrijgen van subsidie.

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

Meer differentiatie in VVE

In Almere wil men geen VVE-zalen met alleen doelgroepkinderen meer. Er zijn daarom een paar varianten bedacht. Op basis van het percentage doelgroepkinderen valt een peuterspeelzaal binnen een bepaalde variant. Op basis hiervan wordt beoordeeld hoe intensief VVE ingezet gaat worden:

- groepen met een maximaal aantal doelgroepkinderen. Hier volgen alle kinderen vier of drie dagdelen VVE;

- heterogene groepen, waarin de doelgroepkinderen extra dagdelen VVE krijgen. Niet-doelgroepkinderen maken ook (een deel van) het VVE-programma mee. Almere wil daarnaast ook werken aan uitbreiding van het aantal erkende VVE-speelzalen. Ze heeft daarvoor de volgende plannen:

- Pluszalen (een programma dat er al was voor VVE werd ingevoerd) worden omgevormd tot VVE-zalen, waarin met een erkend VVE-programma wordt gewerkt;
- op peuterspeelzalen met vier dagdelen, maar zonder VVE-programma, wordt een extra leidster aangesteld en een officieel VVE-programma ingevoerd;
- Bij peuterspeelzalen die (nog) niet voldoen aan de nieuwe eisen voor VVE (waaronder een goedgekeurd VVE-programma en twee leidsters per groep) wordt gewerkt aan invoering van VVE.

Kinderopvang erbij betrekken

Twee jaar geleden is een delegatie uit Almere naar Zweden geweest. Marijke Bos: *"We hebben daar met elkaar likkebaardend rondgekeken. Eigenlijk zouden alle kinderen gratis naar de peuteropvang moeten kunnen gaan en zou het onderscheid tussen peuterspeelzaal en kinderopvang opgeheven moeten worden."* Zover is het echter nog niet in Nederland. In eerste instantie waren er netwerkbijeenkomsten georganiseerd om de kinderopvang bij VVE te betrekken. Maar de kinderdagverblijven kwamen niet, ook al stond er een vergoeding tegenover. Nu merk je dat kinderdagverblijven wel geïnteresseerd zijn in educatieve programma's. Het aantal kinderen dat naar de kinderopvang gaat is ook flink gestegen de laatste vijf jaar. De gemeente gaat nu eerst onderzoeken hoeveel doelgroepkinderen er daadwerkelijk naar de opvang gaan. In het schooljaar 2006-2007 komt er een bijeenkomst om de kinderopvang meer te betrekken bij het jeugdbeleid. Daar wordt ook VVE besproken.

Het Gideon-manifest

Almere timmert echter ook breder aan de weg naar samenwerking tussen opvanginstellingen: Almere participeert in het Gideon-manifest. Met 6 collega

¹ Deze nota moest ten tijde van het gesprek nog vastgesteld worden

gemeenten, heeft de gemeente Almere samengewerkt aan de vraag hoe de lokale regie over opvoed- en jeugdondersteuning beter vorm kan krijgen als onderdeel van het integraal jeugdbeleid. Op een onorthodoxe wijze is gezocht naar structuren waarbij het kind (en zijn gezin) centraal staan. Een van de punten in het Gideon-manifest is: Een sluitend systeem van algemene basisvoorzieningen (zoals peuterspeelzalen, kinderopvang, jeugdgezondheidszorg, onderwijs, buitenschoolse opvang).

Op papier staat het mooi...

Een punt van zorg bij Marijke Bos is of de vroeg-schoolse educatie kwalitatief op hetzelfde niveau uitgevoerd zal blijven worden. Scholen hebben het idee dat er juist bezuinigd gaat worden op VVE omdat de gemeente haar subsidie afbouwt. Het is niet altijd duidelijk dat er nu middelen rechtstreeks naar de scholen gaan. Deze middelen zijn wel verwerkt in hun lumpsum en zijn hierdoor veel te ondoorzichtig. *“Ik vind het onbegrijpelijk dat het ministerie de middelen niet heeft geormerkt, net zoals ze doet bij de gemeente. Ik ben bang dat de middelen dan niet altijd ingezet gaan worden voor effectieve programma’s”* zo uit Marijke Bos haar zorg. Via de stuurgroep kan de gemeente invloed uitoefenen op de scholen en daarnaast worden er schriftelijke afspraken of convenanten opgesteld (zie ook onder Schriftelijke afspraken), *“Maar de praktijk zal moeten uitwijzen of dit voldoende werkt.”*

VERANDERING IN VERANTWOORDING EN REKENSCHAP

Almere monitort jaarlijks de doelstellingen voor bereik van de doelgroep (70% van de doelgroepkinderen volgt VVE) en het aantal getrainde leidsters. De doelen voor de scholen (waaronder 40% van de basisscholen werkt aan de doorgaande lijn voor VVE) moeten in de toekomst ook worden gemonitord. Almere heeft plannen om een monitor Primair Onderwijs op zetten. Daar wil men ook VVE in onderbrengen. Om meer inzicht te krijgen in het bereik, zal de gemeente jaarlijks op peildatum 1 oktober een telling uitvoeren, gelijk met de telling in het basisonderwijs.

TOT SLOT

Almere heeft haar nieuwe beleid gebaseerd op een gedegen evaluatie van het verleden, aangevuld met een toekomstanalyse. Door vanuit gezamenlijk opgestelde kaders te werken, waarin onder andere meer verantwoordelijkheid bij de uitvoerders wordt gelegd, ook wat betreft de onderlinge afspraken over de doorgaande lijn tussen peuterspeelzalen en scholen, verwacht Almere dat VVE in de toekomst aan de gestelde doelen voor bereik en doorgaande lijn kan voldoen. De gemeente zal daarbij de regie houden.

Gemeente Beesel

Korte schets van de gemeente Beesel (13.521 inwoners)

De gemeente Beesel is een groeigemeente gelegen aan de rivier de Maas in Noord-Limburg. De gemeente omvat de kernen Beesel, Reuver en Offenbeek. Voor de economie van Beesel zijn de bedrijventerreinen en de recreatie van belang. Beesel profiteert sterk van de noord-zuid verkeersader die door de gemeente loopt. De gemeente zet sterk in op voorzieningen voor de jeugd ondermeer door goed onderwijs. Beesel voert als kleine gemeente een actief brede scholen beleid.

STAND VAN ZAKEN ROND VVE: VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN

Werken vanuit een samenhangende visie op jeugdbeleid

Al in 1997 heeft Beesel een 'Beleidskader samenhangend jeugdbeleid' opgesteld. De belangrijkste redenen daarvoor waren dat het tot dan toe ontbrak aan inzicht in de positie van jeugdigen en aan samenhang in diverse jeugdgerichte beleidsterreinen. Bovendien veranderde als gevolg van decentralisatie de rol van de gemeente in het jeugdbeleid. In plaats van doorgeefluik van subsidies werd de rol die van regisseur. Er werden doelafspraken gemaakt met peuterspeelzalen en kinderdagverblijven. Tegelijk werd een begin gemaakt met het brede school beleid. Inmiddels zijn alle basisscholen in de gemeente "breed". Vanaf de start van het brede school beleid werd ook al ingezet op een doorgaande lijn in het onderwijsachterstandenbeleid.

Breed overleg

In Beesel functioneert een GOA-stuurgroep waarvan deel uitmaken: de scholen, de peuterspeelzalen, het kinderdagverblijf, het Groene Kruis, het consultatiebureau, de bibliotheek, de Stichting Wel.kom en de gemeente. De peuterspeelzalen vallen overigens

onder een aparte stichting die beheerd wordt door twee schoolbesturen: Agora voor bijzonder onderwijs en Akkoord voor openbaar onderwijs. De Goa-stuurgroep functioneerde tot nu toe tevens als het Op Overeenstemming Gerichte Overleg (OOGO), ook al is dat officieel een overleg van gemeente en schoolbesturen. In deze stuurgroep maken de leden samen een planning voor voorschoolse en vroegschoolse activiteiten. Toos van den Berg (VVE coördinator, in dienst van de stichting Wel.kom) onderhoudt in de stuurgroep het contact met de schoolbesturen en daarbuiten ook regelmatig met schoolleiders. Toos van den Berg: *Er is op dit moment een grote openheid en veel overleg, zowel formeel als informeel.*

VVE in alle kernen

Het VVE-beleid is niet beperkt tot wijken waar veel achterstandsléerlingen wonen. Het achterstandenbeleid wordt gemeentebreed aangepakt. Dat moet wel in een kleine gemeente met verschillende woonkernen. Het gevolg van dit brede beleid is dat vrijwel alle kinderen naar een voorschoolse voorziening gaan. Alle peuterspeelzalen en basisscholen werken met hetzelfde VVE-programma: Startblokken en Basisvorming. Daardoor kan het personeel makkelijk op de verschillende locaties worden ingezet.

Vrijwilligers en beroepskrachten

In een kleine gemeente als Beesel wordt, gezien de beperkte financiële middelen, gewerkt met één beroepskracht en drie vrijwilligers op een peuter-groep van 20 kinderen. Het kost veel inzet om deze vrijwilligers te werven en te behouden. De peuterspeelzaal stelt bepaalde eisen aan de vrijwilligers, maar als er geen geschikte vrijwilligers zijn, is de peuterspeelzaal gedwongen de eisen bij te stellen. Op dit moment is men in Beesel bijzonder tevreden over de inzet van de groep vrijwilligers. Voor een effectieve VVE-aanpak zijn echter twee gekwalificeerde beroepskrachten op een groep van 15 kinderen vereist.

Vroeg beginnen in gezinnen

De start voor het bestrijden van achterstanden ligt bij het consultatiebureau. De wijkverpleegkundige van de JGZ verspreidt de folder “Lezen is lekker” bij alle jonge gezinnen. Daarin staat de taalaanpak van Beesel uitgelegd. Een buurtmoeder geeft, waar nodig, gezinnen met kinderen in de leeftijd van 9 maanden tot twee jaar opvoedingsondersteuning en taalondersteuning door het programma Spelen en leren thuis. Daarna kijkt de wijkverpleegkundige en de buurtmoeder van Spelen en leren thuis welke gezinnen extra ondersteuning nodig hebben. De kinderen uit die gezinnen kunnen deelnemen aan Opstapje, een gezinsgericht programma voor kinderen van twee tot vier jaar en hun moeder om ze voor te bereiden op de basisschool. Een Marokkaanse buurtmoeder voert zowel Spelen en leren thuis als Opstapje uit. In de komende periode wordt onderzocht hoe de werkwijze van Opstapje meer geïntegreerd kan worden in het peuterspeelzaal werk. Hierdoor kan de opvoedingsondersteuning die nu alleen aan de ouders van Opstapje gegeven wordt, voor een grotere doelgroep bestemd worden.

Kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en scholen werken samen

In Beesel hebben alle scholen of schoolgebouwen in meer of mindere vorm de status van Brede school. Beesel kent ook al het begrip “kindercentra”. Twee van de brede scholen noemen zich derhalve centrum voor

het (jonge) kind. Beesel probeert de kinderdagverblijven goed te integreren in de peuterspeelzalen en de basisschool. Beide kinderdagverblijven (met verschillende besturen) zijn met behulp van VVE-middelen betrokken bij het VVE-beleid. De leidsters worden ook getraind in Startblokken en gaan aan een peuterplan werken, waarbij de peuters extra taalaanbod krijgen en eventueel gebruik kunnen maken van de ruimte van de peuterspeelzaal. Er is een Clusteroverleg waarbij peuterspeelzaal, kinderdagverblijven en onderwijs met elkaar spreken over gezamenlijke activiteiten en afstemming over de doorgaande lijn. Kinderen van zowel de peuterspeelzaal als het kinderdagverblijf krijgen een overdrachtsformulier mee naar de basisschool.

Van zorg- naar ontwikkelingsdenken

In februari 2006 is er een miniconferentie gehouden over het GOA/VVE-beleid. Er werd teruggekeken op de afgelopen GOA periode en nagedacht over de toekomst. Men wilde meer aandacht voor jeugdzorg, kleinere groepen in de peuterspeelzaal en versterking van de doorgaande lijn en de samenwerking tussen participanten.

Bij de medewerkers is een omslag tot stand gekomen van zorgdenken naar ontwikkelingsdenken, mede als gevolg van de professionalisering van de peuterspeelzaalleidsters. De peuterleidsters zijn zich meer gelijkwaardig gaan voelen aan de leerkrachten van de basisscholen. Ze krijgen meer waardering van professionals uit de omgeving en zijn daardoor enthousiast over hun werk. Tekenend voor de omslag is de reactie van peuterleidsters op het gebruik van het overdrachtformulier. Zo constateerde Toos van den Berg: *“De peuterspeelzaalleidsters vinden het jammer dat het maar een momentopname is, ze willen een kind meer kunnen volgen. Daaruit blijkt hun gerichtheid op de ontwikkeling van peuters.”*

Resultaatgerichte financiering

Er wordt resultaatgericht gewerkt. Gezien het brede beleid is wat men wil bereiken en wat men daar voor denkt nodig te hebben het uitgangspunt van de financiering. Geld wordt ingezet op specifieke projec-

ten die worden geëvalueerd. Het is in Beesel niet zo dat een peuterspeelzaal of school met meer doelgroepkinderen per definitie meer geld krijgt. De GoA-gelden zijn gemeentebreed ingezet voor scholing en samenwerking tussen peuterspeelzalen en basisscholen en voor taalmonitoring. Ook is er een werkbudget om ouders van doelgroepkinderen te ondersteunen die, als gevolg van onoverkomelijke financiële problemen hun kind niet naar de peuterspeelzaal sturen.

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGDE VVE-BELEID

Gedeelde zorg

Het achterstandenbeleid is een gedeelde zorg van gemeente en schoolbesturen. Een voordeel is dat de beide schoolbesturen tevens bestuur zijn van de peuterspeelzalen. Met de besturen is afgesproken dat het VVE-beleid zoals het is opgezet, gezamenlijk wordt voortgezet in de komende periode. Hoe de gelden voor het vroegschoolse deel worden ingezet moeten de schoolbesturen zelf beslissen.

Organisatie van het overleg

Momenteel komen schoolbesturen nog op verschillende momenten naar de gemeente om over verschillende zaken te praten. Met de komst van de lokale educatieve agenda wil de gemeente bereiken dat de afzonderlijke gesprekken over verschillende onderwerpen meer gebundeld kunnen worden. *“Het is niet te vermijden dat er een apart overleg is over bijvoorbeeld onderhoud en groenvoorziening om de school, maar voorkomen moet worden dat alles wat met de ontwikkeling van kinderen te maken heeft in hokjes wordt afgehandeld”*, zo constateert Paul Philips (beleidsmedewerker onderwijs). Gezien de complexiteit van de taken zijn Jeugd & Zorg en Jeugd & Onderwijs ondergebracht bij twee verschillende beleidsambtenaren. De samenwerking tussen deze beleidsambtenaren kan meer gestructureerd worden aangepakt, zodat het werken in hokjes voorkomen wordt. In de nieuwe situatie wordt het VVE-beleid in de gemeente Beesel onderdeel van de lokale educatieve

agenda. De GOA-stuurgroep blijft bestaan maar voorlopig onder de naam Stuurgroep VVE. Paul Philips en Toos van den Berg merken op dat het op dit moment nog lastig is om over meer dingen te gaan praten dan VVE. De gemeente wil echter wel de regie blijven voeren over onderwijsachterstanden, maar wel zo dat schoolbesturen aangeven waaraan zij behoefte hebben.

Gemeente als partner

In september van dit jaar heeft het college het “Plan van Aanpak Educatieve Agenda Stuurgroep Brede Scholen” vastgesteld. In oktober zal hierover een eerste overleg met alle schoolbesturen inclusief het voortgezet onderwijs plaatsvinden om tot een praktische planning te komen. Paul Philips vindt het belangrijk dat gedacht wordt vanuit doelen die in de toekomst bereikt moeten worden: *“We willen dat we als gemeente niet enkel worden aangesproken als subsidiegever maar ook als verantwoordelijke partner”*. Paul Philips en Toos van den Berg hebben zelf ideeën over hun rol: *“We moeten iedereen uit de hokjes halen en zorgen voor korte lijnen. We moeten de doorgaande lijn in beeld te brengen. Belangrijk is dat iedereen die bij Onderwijs en Jeugd en VVE betrokken is weet welke mensen je op welke gebieden kunt aanspreken en kunt bevragen”*.

De banden in stand houden

De gemeente is verantwoordelijk voor de begroting van de voorschoolse, en de schoolbesturen voor de vroegschoolse activiteiten. Gezamenlijke activiteiten met betrekking tot afstemming, clusteroverleg en dergelijke, zitten in de VVE begroting van de gemeente. Paul Philips en Toos van den Berg vinden het moeilijk dat de gemeente geen formele grip heeft op het vroegschoolse deel. Paul Philips: *“Het geld is weg bij de gemeente, maar wij hebben wel de relaties. Hoe houden we de band met de scholen sterk genoeg om samen beleid te voeren?”*

Toch is er vertrouwen in de toekomst: alle scholen zullen de komende jaren blijven aangeven wat zij op het gebied van vroegschoolse educatie ondernemen. Via participatie in de stuurgroep VVE houdt de

gemeente daar goed zicht op. De scholen worden zonder meer vertrouwd, maar er zijn enkele externe en interne bedreigingen:

- *de continuïteit*. Het is de vraag of kan worden afge- maakt waarop is ingezet. Er is veel draagvlak, maar als er vanuit het Rijk veel wisselende eisen komen of het budget naar beneden wordt bijgesteld, is het lastig om de continuïteit te waarborgen.
- *het contact tussen de peuterspeelzaal en de basis- school*. De leidsters zeggen dat ze in de eerste plaats hun tijd aan de kinderen moeten besteden, maar dat er ook tijd moet zijn om de contacten met de scholen te verbeteren. Dat is niet eenvoudig. Een leidster kan een groep niet alleen laten om met een collega van de basisschool te overleggen. Er zal gekeken moeten worden naar de financiering van taakuren.
- *te grote groepen in de peuterspeelzalen*. Met 20 kinderen in een groep is er niet voldoende aandacht voor de doelgroepkinderen.

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

Duidelijk is dat de gemeente Beesel het VVE-beleid, zoals dat het de afgelopen jaren gevoerd is, wil voortzetten. Het uitgangspunt blijft dat peuterspeelzalen aangeven wat ze willen bereiken en welk budget ze daarvoor nodig hebben. De gemeente blijft resultaat- gericht werken.

In de Nota “Plan van aanpak VVE 2006-2010” zijn speerpunten voor de komende periode opgesteld. Zo wil Beesel de doelgroepkinderen blijven bereiken en daarnaast inzetten op het bereiken van de enkele peuters die nog niet komen. Verder wil ze werken aan de effectiviteit van de VVE-programma’s door thema- tische verdieping, zowel in peuterspeelzaal als basis- school. Daarbij denkt men aan de invoering van de Taallijn VVE.

Gedifferentieerde VVE-aanpak

In de afgelopen periode is ingezet op gemeentebrede professionalisering van peuterspeelzaalleidsters. De

komende jaren zal meer specifieke aandacht gegeven worden aan doelgroeppeerlingen. Er wordt gezocht naar creatieve manieren hiervoor.

In wijken waar veel doelgroeppeerlingen wonen, kan worden ingezet op differentiatie in de VVE aanpak. Toos van den Berg en Paul Philips vinden aparte groe- pen met alleen doelgroepkinderen ongewenst. Er wordt gekeken naar mogelijkheden voor differentia- tie. Opties hiervoor zijn:

- doelgroepkinderen alleen bij elkaar zetten op een derde dagdeel, en voor de overige dagdelen in gemene groepen opvangen;
- peuterspeelzaalgroepen met slechts een enkele doelgroeppeerling groter maken en de groepen met meer doelgroeppeerlingen kleiner.

Een knelpunt blijft hierbij de bezetting met gekwalifi- ceerde beroepskrachten. In Beesel wordt gewerkt met één beroepskracht en drie vrijwilligers op een groep. Twee gekwalificeerde beroepskrachten op één groep is financieel niet haalbaar.

Verdere deskundigheidbevordering

In de gemeente zal worden bekeken hoe in de komende jaren de doelgroeppeerlingen het beste ondersteund kunnen worden. De peuterspeelzaalleid- sters worden daarom in een training geschoold in het volgen en registreren van de ontwikkeling van kinde- ren. Tijdens de training leren ze onder andere hoe ze op verschillende ontwikkelingsgebieden het ontwik- kelingsniveau van kinderen kunnen herkennen en aangeven.

Ouderbetrokkenheid vergroten

Het vergroten van de ouderbetrokkenheid is komend schooljaar een speerpunt in Beesel. Dit wil men berei- ken door onder andere het organiseren van ouder- avonden over VVE door de peuterspeelzalen en basis- scholen gezamenlijk.

Extra aandacht voor tweetaligheid

Allochtone ouders krijgen de cursus “Mijn kind spreekt twee talen” aangeboden. Voor de medewer- kers van de verschillende instellingen (scholen- peuterspeelzalen) wordt een studiedag gehouden

over tweetaligheid. Om verwarring bij ouders te voorkomen is het namelijk belangrijk dat medewerkers van alle instellingen dezelfde adviezen geven over tweetaligheid.

TOT SLOT

Beesel is een kleine gemeente, die vooral werk heeft gemaakt van de deskundigheidsbevordering van de

leidsters en de samenwerking met de onderbouw van de basisscholen. VVE is breed ingevoerd en ingebed in een beleid voor alle 0-6 jarigen, met ook veel aandacht voor de toeleiding en opvoedingsondersteuning voor kinderen van 0-2.

Als kleine gemeente heeft Beesel al veel stappen in de goede richting gezet. In haar rol als sparring partner gaat Beesel samen met scholen, schoolbesturen en instellingen versterkt door op de ingeslagen weg.

Gemeente Bergen

GEMEENTE BERGEN

Korte schets van de gemeente Bergen (13.475 inwoners)

De gemeente Bergen is gelegen tussen de Maas en de Nederlands-Duitse grens onder Gennep. De gemeente bestaat uit de woonkernen Afferden, Bergen, Siebengewald (ooit een Duitse plaats), Well en Wellerlooi. Tijdens de oorlog heeft Bergen zwaar geleden van het oorlogsgeweld. Bergen is vanouds een agrarische gemeente met veel tuinbouw maar beschikt nu ook over een industrieterrein met 40 bedrijven. Een nieuw terrein wordt samen met Gennep in ontwikkeling gebracht. Uitgestrekte natuurgebieden en grote waterplassen bieden ruime mogelijkheden voor recreatie. Bergen tracht het toerisme verder te ontwikkelen.

STAND VAN ZAKEN ROND VVE: VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN

In de gemeente Bergen wordt veel belang gehecht aan VVE. Dat blijkt al uit de besteding van de middelen: 85% van de onderwijsachterstandsmiddelen wordt ingezet voor de voor- en vroegschoolse educatie.

Professionalisering en samenwerking

Het VVE-beleid van de afgelopen jaren heeft in Bergen zijn vruchten afgeworpen. Peuterspeelzalen hebben een duidelijke rol gekregen in de doorgaande lijn van 0-6 jarigen. Door de professionalisering van peuterspeelzalen en de deskundigheidsbevordering van de peuterleidsters en leerkrachten in het gebruik van de VVE-programma's Piramide of Startblokken/Basisontwikkeling kan beter worden ingespeeld op de vraag van achterstandskinderen. De samenwerking tussen consultatiebureau, peuterspeelzalen en basisscholen is belangrijk verbeterd. Dat is van belang voor de toeleiding en doorgaande lijn. Peuterspeelzalen zijn door de professionalisering (twee beroepskrachten op een groep) thans volwaar-

dige partners binnen de 'doorgaande lijn'. Dit wordt versterkt door de bestuurlijke slag die er gemaakt is: de speelzalen zijn allemaal opgenomen binnen de stichting "Wel.kom" in Venlo.

Groot bereik

De toeleiding naar de peuterspeelzalen verloopt succesvol: het bereik van voorschoolse voorzieningen ligt op circa 95%. Van de kinderen die niet naar een voorziening gaan is bij het consultatiebureau inzichtelijk wat daarvan de achtergronden zijn. Naast de VVE-programma's wordt ook het programma Boekenpret uitgevoerd, onder andere via de bibliotheken, consultatiebureaus en de peuterspeelzalen. Ouders en leidsters krijgen hiermee meer handreikingen voor het (interactief) voorlezen met 0-6 jarigen. Bergen heeft duidelijk gekozen voor een zo groot mogelijk bereik. Leidsters van alle vijf de peuterspeelzalen hebben VVE scholing gevolgd of ronden deze in 2007 af met certificering. Twee van de vijf peuterspeelzalen zijn volledig geschoold en zijn gekoppeld aan een basisschool die ook gecertificeerd is. Een derde koppel van peuterspeelzaal en basisschool is

nog bezig met de scholing. Twee peuterspeelzalen in twee kerkdorpen van de gemeente zijn ook bezig met scholing.

Doelgroepkinderen worden zoveel mogelijk verwezen naar de VVE-peuterspeelzalen. Om het grote bereik financieel mogelijk te maken is er destijds voor gekozen om VVE-programma's gedurende twee dagdelen per week uit te voeren, in plaats van vier. Voor doelgroepkinderen wil Bergen in de toekomst toe naar extra dagdelen.

Een cultuur van samenwerking

Een sterk punt in Bergen is dat er een cultuur is gegroeid om problemen samen op te lossen. Er zijn in deze kleine gemeente korte lijnen. De drie beleidsmedewerkers van de gemeente participeren volop in netwerken en zitten samen op een kamer, de kamer "jeugd". Ze vullen elkaar goed aan en de lijnen zijn kort. Dat is het voordeel van kleinschaligheid. Ook binnen de instellingen zitten mensen al jaren op dezelfde post en weten waar ze het over hebben. Ze volgen de ontwikkelingen en resultaten van het beleid in de dagelijkse praktijk. Het vertrouwen tussen scholen en gemeente is wederzijds. Ook de goede ervaring bij de decentralisatie van de onderwijshuisvesting destijds hebben daaraan bijgedragen.

Successen als onderbouwing voor de toekomst

De verworvenheden van de afgelopen periode zijn goed gemonitord, geëvalueerd en doorgesproken met deskundigen. Onder andere van de onderwijsbegeleidingsdienst, die alle instellingen voor VVE in de gemeente kent en daar ook praktisch bezig is, en met iemand van de Vliegende Brigade. Dit heeft onder andere geleid tot een goed onderbouwd hoofdstuk in de nota "Onderwijsachterstandenbeleid 2006-2010", waarin de verworvenheden en plannen op een heldere manier onder de aandacht van de politiek worden gebracht. In de commissie Welzijn heeft de locatieleider van een VVE-basisschool een bevlogen "verkoopverhaal" gehouden: wat VVE gedaan heeft met de leerkrachten en de kinderen, hoe de resultaten van de kleuters op het gebied van taal zijn verbeterd ten opzichte van vier jaar geleden.

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGDE VVE-BELEID

De gemeente heeft een aantal initiatieven genomen die ertoe bijdragen dat in de nieuwe situatie het onderwijsachterstandenbeleid op een goede manier, in gezamenlijk overleg, voortgezet wordt.

Integraal beleid

Ten eerste is de ontwikkeling naar een Integraal Onderwijs- en Jeugdbeleid (IOJB) 2007-2010 ingezet. Dit integrale beleid is begin 2006 tot stand gekomen in samenspraak met vertegenwoordigers van 22 instellingen die betrokken zijn bij jeugd en onderwijs in de gemeente. Gezamenlijk zijn de knelpunten in kaart gebracht en geprioriteerd. Het IOJB kent vijf beleidskaders, waarvan preventie er een is. Onder dit thema preventie is het VVE-beleid, als onderdeel van het onderwijsachterstandenbeleid, een belangrijk onderwerp.

Intensief overleg

Vroeger kende de gemeente een stuurgroep Onderwijsachterstandenbeleid, met bestuurders van alle betrokken instellingen. Vaak hadden deze bestuurders hun taken doorgedelegeerd naar managers van de instellingen. Met de ontwikkeling van het IOJB is de stuurgroep Onderwijsachterstandenbeleid vervangen door de Coördinatiegroep onderwijsachterstandenbeleid 2006-2010. In de Coördinatiegroep zitten locatiedirecteuren van de drie basisscholen, vertegenwoordigers van schoolbesturen, stichting Wel.kom (peuterspeelzaalwerk), bibliotheek, kinderdagverblijven, consultatiebureau en de gemeente (onderwijs en welzijn). De Coördinatiegroep onderwijsachterstandenbeleid gaat de knelpunten op het gebied van onderwijsachterstanden (waaronder VVE) aanpakken. Aan de hand van een probleemanalyse zijn doelstellingen aangegeven en wordt bekeken waar mogelijke oplossingen maatschappelijk ingekocht kunnen worden.

Waar nodig stelt de coördinatiegroep kortdurende activiteitengroepen in, om met een concrete taak of

probleem aan de slag te gaan. In de activiteitengroepen zitten vertegenwoordigers van scholen en instellingen die daadwerkelijk praktisch betrokken zijn bij de uitvoering van de activiteiten.

De Coördinatiegroep onderwijsachterstandenbeleid valt onder de overkoepelende Regiegroep IOJB.

Onderwijsachterstandenbeleid 2006-2010

Als onderdeel van het IOJB is een Nota Onderwijsachterstandenbeleid 2006-2010 opgesteld. De conceptnotitie is voorgelegd aan alle betrokken instellingen: consultatiebureau, peuterspeelzaal, kinderdagverblijf, basisonderwijs, bibliotheek, onderwijsadviesdienst. De bevindingen uit de IOJB startbijeenkomst met het veld zijn erin meegenomen. De notitie is vervolgens uitgewerkt in de Coördinatiegroep Onderwijsachterstandenbeleid. Het conceptplan en de kostenberekeningen zijn teruggekoppeld met de instellingen. Vervolgens is de nota besproken in het Onderwijsplatform (zoals het op overeenstemming gerichte overleg in Bergen heet) en vastgesteld in de gemeenteraad.

Op de vraag wie er in Bergen nu gaat zorgen dat al die dingen gaan gebeuren, antwoordt Hans Scholtz (beleidsmedewerker welzijn/onderwijs): *“Eigenlijk draait het onderwijsachterstandenbeleid al jaren, het vindt zijn weg wel: de lijnen zijn kort en er is goed overleg met alle betrokken instellingen. Wij als ambtenaren (de drie ambtenaren op jeugd en onderwijs) zijn vooral bezig om te zorgen dat het IOJB gaat draaien. Veel tijd gaat straks zitten in de praktische implementatie van het IOJB. Zo’n drie dagen per week, hebben we berekend. VVE is daar een onderdeel van, maar loopt op zich goed”.*

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

Scholen nemen hun verantwoordelijkheid

In het kerkdorp Siebengewald is sprake van 35% autochtone achterstandskinderen. De taalresultaten van deze kinderen liggen onder het landelijke gemiddelde. Voortzetting en liefst uitbreiding van VVE was

derhalve zeer gewenst. De financiële middelen vanuit het Rijk, vanaf augustus 2006 sloten hier echter niet op aan; de gemeente krijgt vanaf augustus 2006 aanzienlijk minder rijksmiddelen voor het onderwijsachterstandenbeleid, terwijl de school vanuit de motie Verhagen vrijwel geen middelen voor de tutoring van deze kinderen ontvangt. *“We zaten met de handen in het haar, hoe lossen we dit nu weer op?”* vertelt Hans Scholtz. Daarop is in samenspraak met de school gekeken of zij extra eigen middelen kunnen inzetten uit bijvoorbeeld nascholingsgeld, onderwijsbegeleidingsgeld en gewichtsgelden. Zij hebben hierin hun eigen verantwoordelijkheid genomen waardoor, met een geringe gemeentelijke financiële aanvulling, de doorgaande VVE-lijn in de nieuwe OAB-periode gecontinueerd kan blijven.

Vertrouwen en continuïteit

In het Onderwijsachterstandenbeleid 2006-2010 is ook aangegeven dat scholen vanuit hun mogelijkheden bijdragen aan de gezamenlijke doelen. Daar staan de scholen ook achter. Door onder andere de goede ervaringen van de scholen bij de decentralisatie van de huisvesting en ook bij de professionalisering in het kader van VVE, is er vertrouwen ontstaan. De decentralisatie van de huisvesting was opgezet op een vergelijkbare wijze als bij het IOJB: met een gezamenlijke analyse en gezamenlijke prioritering. De scholen zijn nu qua huisvesting up-to-date. Scholen hebben de ervaring dat het goed komt. Wat ook belangrijk is in deze kleine gemeente is de continuïteit. Hans Scholtz: *“Veel mensen die al langere tijd op dezelfde positie zitten. De mensen gaan steeds mee in de ontwikkelingen en weten wat er speelt, dat alles verstevigt elkaar.”*

Ambities

Vanuit gemeentelijk oogpunt is het streven om samen met de partners de gewenste situatie voor VVE in 2010 op te stellen. De scholen worden daarbij nadrukkelijk verzocht, zoals ook in de afgelopen periode, om uit eigen middelen te investeren. In gezamenlijk overleg, onder andere bij de opzet van het IOJB en in de Coördinatiegroep onderwijsachter-

standenbeleid, zijn doelstellingen binnen het speerpunt VVE opgesteld. Belangrijke doelen zijn:

- *Doelgroepomschrijving*: een eenduidige hanteerbare systematiek voor de omschrijving van doelgroepkinderen opstellen, welke zowel door consultatiebureau, peuterspeelzaal als basisonderwijs wordt onderschreven. Deze systematiek is uitgebreider dan de bepaling of een kind een gewichtenleerling is.
- *Ouderbetrokkenheid vergroten*: consultatiebureau en peuterspeelzaal komen met een conceptvoorstel hiervoor, onder andere: wat is de verantwoordelijkheid van instellingen en ouders? Hoe kan ouderbetrokkenheid geïntegreerd worden in het werkproces? Deskundigheidsbevordering van consultatiebureau, basisschool en peuterspeelzaal: leren hoe je ouders mede verantwoordelijk kunt maken voor de ontwikkeling van hun kind.
- *Criteria voor monitoring opstellen*: Een werkgroep maakt een criterialijst voor de kwantitatieve en kwalitatieve monitoring: welke cijfers wil men weten en met zo min mogelijk werk. Voor de kwantitatieve meting gaat het om het bereiken van mogelijk 70% van de doelgroepleerlingen. Bij de kwalitatieve meting gaat het erom of kinderen zoveel mogelijk zonder achterstand het basisonderwijs kunnen instromen.
- *Derde dagdeel invoeren bij VVE-peuterspeelzalen*. Het derde dagdeel wil men integreren in het aanbod, zodat stigmatisering van achterstandskinderen wordt voorkomen. Alleen de doelgroepleerlingen die voldoen aan de criteria zoals opgenomen in de doelgroepomschrijving krijgen dit derde dagdeel.
- *Integratie van kinderopvang binnen uitvoering van VVE*. In verband met de aanwezigheid van doelgroepleerlingen in de kinderopvang, zal ook daar deskundigheidsbevordering plaats dienen te vinden. Die moet echter wel in verhouding staan tot het aantal kinderen.
- *Deskundigheidsbevordering*: de instellingen die nog bezig zijn met VVE-certificering moeten die kunnen afmaken. Verder wordt de Taallijn VVE ingevoerd op alle peuterspeelzalen die niet binnen een VVE-koppel participeren.

- Extra tutoring binnen het basisonderwijs. Op de scholen die in een VVE-koppel werkzaam zijn is extra tutoring gewenst.
- *Onderzoeken taalachterstand*: Het blijkt dat autochtone gewichtenleerlingen lager dan gemiddeld scoren op het taalgedeelte van de Cito-eindtoets. De achterstand is vooral zichtbaar in de midden- en bovenbouw. Dit zal onderzocht moeten worden om zo passende maatregelen te kunnen nemen.

Regionale contacten

Hans Scholtz kent zijn collega's uit de omliggende gemeenten. Ze wisselen notities uit en praten regelmatig met elkaar. Er is veel overlap met gemeenten in de omgeving, en samen kun je een aantal zaken goedkoper doen. De intensieve benadering Boekenpret 0-2 jaar wordt bijvoorbeeld in meerdere gemeenten ingezet.

Op het gebied van Integraal onderwijs en jeugdbeleid (IOJB) loopt Bergen voorop in de regio waardoor het nog niet tot een praktische samenwerking met omliggende gemeenten heeft kunnen komen.

Knelpunten en valkuilen

Hans Scholtz licht toe: *“Het enige knelpunt is hoe we het financieel gaan redden. We moeten met de instellingen en scholen oppassen dat je meer wenst dan haalbaar is. Voor VVE hebben we als voordeel dat we werken met instellingen binnen de gemeente, daar is het makkelijker om zaken mee te regelen, gezien de korte lijnen. Voor het IOJB hebben we ook met veel instellingen op bovengemeentelijk niveau te maken, waar meer sprake is van bestuurlijke verkokering. Dat kan in de implementatie wel een valkuil zijn”*.

TOT SLOT

Al met al is er, ook in de nieuwe situatie, een breed gedragen en goed opgezet en onderbouwd VVE-beleid in Bergen. Dit is mede te danken aan de inventiviteit van de beleidsambtenaren om verschillende beleidsterreinen te integreren en om kennis en kunde die niet voorhanden is maatschappelijk in te kopen. In deze kleine gemeente is er draagvlak en continuïteit

in het VVE-beleid, gebaseerd op de vertrouwensbasis bij de scholen, de samenwerking van onderop, het gebruik maken van de korte lijnen en de mogelijkheden in een kleinschalige situatie.

4

Gemeente Breda

GEMEENTE BREDA

Korte schets van de gemeente Breda (177.610 inwoners)

Breda treedt naar buiten als een vooruitstrevende stad onder het motto ‘Breda inspireert’. Breda investeert daartoe in kennisintensieve en creatieve industrie, hoogwaardige logistieke dienstverlening en ‘hospitality’ (stad van seminars en congressen). Het streven is om zoveel mogelijk rendement te halen uit de kansen en kernkwaliteiten. Dat rendement moet er bijvoorbeeld toe leiden dat jongeren en laag opgeleiden betere kansen op de arbeidsmarkt krijgen. Om te voorkomen dat jongeren zonder startkwalificatie de school verlaten wordt er veel geïnvesteerd in het voorkomen van voortijdig schoolverlaten en in de voor- en vroegschoolse educatie.

**STAND VAN ZAKEN ROND VVE:
VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN**

Breda kent een lange geschiedenis van Voor- en Vroegschoolse Educatie. Al voor de invoering van VVE-regelingen was er sprake van op de ontwikkeling van achterstandspeuters gerichte activiteiten. Enkele voorbeelden zijn: Speel Mee, een toeleidingsprogramma naar de peuterspeelzaal, specifieke taalprogramma’s en zorgteams op de peuterspeelzalen. De VVE-regelingen zorgden voor invoering van Kaleidoscoop en Piramide met een doorgaande lijn naar de basisscholen en extra dagdelen op de peuterspeelzalen. Ook binnen de kinderopvang zijn de eerste stappen gezet: de eerste leidsters van een kinderdagverblijf zijn al opgeleid om te werken met Kaleidoscoop.

Breed overleg

In Breda is sprake van een wijkgerichte aanpak van VVE. Er functioneren al jarenlang buurtnetwerken, waarin betrokken instellingen en scholen door middel van casusbesprekingen een passend hulpaanbod realiseren en de activiteiten vanuit betrokken instellingen stroomlijnen. Daarnaast bestaan activiteiten-

netwerken 0-6 jarigen, waarbij per werkgebied de betrokken partijen zorg dragen voor een doorgaande lijn en een sluitend activiteitenaanbod. Scholen en peuterspeelzalen zijn in beide netwerken vertegenwoordigd. Met de komst van de VVE-regeling hebben per werkgebied onderwijsachterstandscholen en pluspeuterspeelzalen samen gekozen of ze met Kaleidoscoop of Piramide wilden gaan werken. De onderwijsbegeleidingsdienst heeft de opleidingstrajecten voor beide VVE-methodieken verzorgd.

In het HOOG-overleg (Het Op Overeenstemming Gericht overleg) vindt het formele overleg plaats tussen scholen en gemeente omtrent het onderwijskansenplan.

De gemeente heeft veel geïnvesteerd in de contacten met scholen en peuterspeelzalen. De communicatie met de scholen is de afgelopen jaren verbeterd. *“Hier is een slag in gemaakt”* geeft Leo Polderman (senior beleidsmedewerker onderwijs) aan.

Om het onderwijsachterstandenbeleid goed te stroomlijnen heeft de gemeente de stichting Sprong opgericht als ondersteuner voor het onderwijsachterstandenbeleid in de gemeente. De gemeente zette de grote lijnen uit en Sprong ondersteunde de

inhoudelijke ontwikkeling en de implementatie voor zowel de voorschoolse periode als binnen het primair onderwijs. Onder voorzitterschap van Sprong is een breed overleg van directeuren van onderwijskansen scholen georganiseerd dwars door alle denominaties heen.

Groeiend draagvlak

Sprong en Edux (de onderwijsbegeleidingsdienst die de opleidingstrajecten VVE verzorgt) hebben goed werk verricht. Heel snel groeide er draagvlak voor VVE. De start van de cursussen voor leidsters en leerkrachten gezamenlijk, de coaching van leidsters en leerkrachten op het werk en het VVE-programma zelf, boden het personeel veel houvast. Toch was het een hele klus, de wil was er wel, maar de belasting was groot. Dat de peuterspeelzalen en scholen zelf konden kiezen met welk VVE-programma men wilde gaan werken heeft zeker bijgedragen aan het succes en werkte motiverend. De samenwerking op uitvoerend niveau tussen peuterspeelzalen en basisscholen is verbeterd: er is meer openheid en overdracht, peuterleidsters en leerkrachten volgen samen studiedagen.

Toeleiding van allochtone peuters

De toeleiding naar de peuterspeelzalen is in Breda goed geregeld met het project Speel Mee. Moeilijk bereikbare moeders worden door allochtone intermediairen uitgenodigd om in de peuterspeelzaal met hun kind mee te spelen en vervolgens hun kind bij de speelzaal in te schrijven. Ook worden er op de peuterspeelzalen themabijeenkomsten voor de allochtone ouders georganiseerd. De allochtone intermediairs hebben minimaal een MBO opleiding en zijn in dienst van Palet, het provinciale steunpunt voor culturele organisaties. *“In één wijk zie je dat ze zo ver zijn dat de allochtone moeders elkaar stimuleren om hun kind aan te melden voor de peuterspeelzaal”* vertelt Christien Vijfhuizen (senior medewerker uitvoeringsbeleid 0-6-jarigen bij de gemeente) enthousiast. Die wijk kan nu worden losgelaten, zodat de energie gericht kan worden op wijken waar het minder goed gaat. De thema-activiteiten voor de allochtone ouders zullen

in deze wijk dan overgenomen moeten worden door het sociaal cultureel werk van Vertizontaal. De coördinator 0-6 jarigen van de Stichting Sprong vervult een belangrijke rol in zowel de organisatie van Speel Mee als binnen de organisatie van de activiteitennetwerken 0-6. Deze coördinator is in dienst van het consultatiebureau en gedetacheerd bij Sprong.

Gebruik van evaluatieresultaten

Jaarlijks wordt het VVE-beleid geëvalueerd. De Stichting Sprong maakt een eindverslag van de onderwijskansen- en VVE-activiteiten op basis van door de uitvoerenden geleverde informatie in standaard formats. De gemeente Breda gebruikt deze gegevens voor haar onderwijskansenmonitor, waarin een VVE-deel is opgenomen. De evaluatie heeft er onder andere toe geleid dat leidsters één uur per week extra krijgen om kinderen te kunnen observeren en dat er op alle VVE-peuterspeelzalen een ondersteunende zorgstructuur is (ondersteuning van leidsters en eventueel ouders door een orthopedagoog en met de wijkverpleegkundige).

Goed bereik

In het prestatieconvenant Grotestedenbeleid had Breda afgesproken om vóór 2009 te bereiken dat 50% van het totaal aantal leerlingen uit de doelgroep van het onderwijsachterstandenbeleid (= 900 peuters/voorschools en kleuters/voegschools, waarvan 85% allochtoon en 15% autochtoon) deelneemt aan een VVE-programma. Breda heeft deze doelstelling in 2006 al behaald.

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGE VVE-BELEID

Direct overleg met scholen

In de komende beleidsperiode wil de gemeente de handen vrij hebben om rechtstreeks met het scholenveld tot afspraken te komen, maar daarnaast de zekerheid bieden dat opgebouwde verworvenheden niet verloren gaan; continuïteit is van groot belang. De stichting Sprong is, zoals hiervoor al gezegd is, destijds opgericht voor de ondersteuning en imple-

mentatie van het Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA). Omdat het GOA beleid eindigt per 1 augustus 2006 is de Stichting Sprong inmiddels opgeheven. Met de opheffing van de stichting geeft de gemeente aan zelf de regie te willen voeren en directer samen met de schoolbesturen beleid te willen maken.

De schoolbesturen geven overigens een krachtig signaal af aan de omgeving: onderwijskansenscholen hebben besloten samen te blijven werken. De directeuren bundelen hun krachten in een aparte vereniging van onderwijskansenscholen. Door dit initiatief ontstaat een platform dat een belangrijke rol kan spelen bij het in stand houden van de expertise.

Financiën

De scholen weten sinds kort waar ze financieel aan toe zijn. De indruk bestaat echter dat voor uitvoering van VVE-beleid in totaal minder geld beschikbaar is. Of dit beeld klopt, zal in de komende periode moeten blijken. Overigens een lastige opgave, omdat door de recente invoering van de lumpsum het historisch zicht op kostenontwikkeling ontbreekt. Daarnaast hebben schoolbesturen de vrijheid om geld aan andere prioriteiten te besteden; middelen zijn niet geormerkt. De eerste indruk is echter dat de Bredase schoolbesturen groot belang hechten aan het in stand houden van de bestaande verworvenheden en bereid zijn te investeren in het versterken van deze structuren. Breda heeft voor de periode augustus 2006-januari 2007 een bestedingsplan onderwijskansen opgesteld dat het mogelijk maakt programma's op dezelfde manier vorm te geven, waarbij natuurlijk als uitgangspunt geldt: de gemeente financiert voorschools; de scholen vroegschool. Daarnaast wordt gestart met het opstellen van een lokaal educatieve agenda. Die moet op 1 januari 2008 van kracht zijn.

Het is lastig dat de regelgeving van het ministerie vaak zo laat komt. *“Je moet als gemeente proberen om de ontwikkelingen een slag voor te zijn, met afwachten kom je er niet”*, merkt Christien Vijfhuizen op. Verder

vraagt ze zich af of het Ministerie wel redelijk in beeld heeft wat de consequenties van het nieuwe beleid zijn, en waar reparaties plaats moeten gaan vinden. Willen scholen zien dat ze een brede taak hebben rond onderwijs in de vorm van ouderbetrokkenheid, extra zorg en dergelijke? En kunnen ze die taak ook zelf waarmaken?

Wat blijft is dat scholen en instellingen voor de aanvullende subsidies goed onderbouwde activiteitenplannen met begroting moeten aanleveren, waarin ze aangegeven welke middelen de school zelf inzet en op welke resultaten ze concreet afgerekend willen worden. Scholen hebben, veelal met financiële middelen vanuit de schoolontwikkelingsplannen, de stap gezet naar implementatie van Kaleidoscoop en Piramide in de groepen 3 en 4 van de basisscholen. Voor het gehele onderwijskansenbeleid is in 2007 1,8 miljoen beschikbaar vanuit het Rijk en 1 miljoen vanuit de gemeente. Voor de uitvoering van VVE wil de gemeente in 2007 900.000 uitgeven. In het (schooljaar) 2005-2006 was het budget voor VVE 800.000. Naast deze bedragen is er nog circa 230.000 voor voorschoolse projecten als: toeleidingsactiviteiten in het kader van Speel Mee, Spel aan Huis, Zorgstructuur peuterspeelzalen en extra gelden voor de coördinatie van de voorschoolse activiteiten. Voor het primair onderwijs is 110.000 beschikbaar voor Kom Erbij, een project gericht op ouderbetrokkenheid. De overige middelen worden ingezet voor andere taken op het gebied van Schakelklassen en voortijdig schoolverlaten, zoals is vastgelegd in het convenant GSB.

Moratorium

De gemeente en de schoolbesturen zitten momenteel in een overgangssituatie in verband met de afbouw van de onderwijsbegeleidingsmiddelen en de ontwikkeling van de lokale educatieve agenda. De gemeente heeft voorgesteld om een moratorium te creëren voor de periode tot 2008. Zij wil de verworvenheden die in de afgelopen jaren in samenwerking met scholen en andere instellingen zijn opgebouwd zo veel mogelijk voortzetten en houdt daarvoor haar eigen budget voor onderwijskansenbeleid en onder-

wijsbegeleiding, als aanvulling op het landelijke beleid, in stand.

De gemeente heeft ook de garantie gegeven dat in deze periode geen gekwalificeerd VVE personeel ontslagen hoeft te worden.

Overleg over de educatieve agenda

In de periode tot 2008 wil de gemeente met het scholenveld de tijd nemen om tot invulling van de lokale educatieve agenda te komen. Ze gebruiken deze periode om in een interactief proces met betrokken partijen de landelijke beleidswijzigingen te vertalen en beleidsuitgangspunten te formuleren voor de rest van de collegeperiode (2008-2010). Er is een overgangsbegroting (bestedingsplan) 2006-2007 opgesteld, waarin de lijn van het nog lopende beleidsplan "Meer kansen voor Kinderen 2002-2006" gevolgd wordt. Het is de bedoeling dat het volgende bestedingsplan tot stand komt op basis van het nieuwe beleidskader en meerjarenafspraken voor de periode 2008 tot en met 2010. In januari 2008 moeten de nieuwe plannen op papier staan.

De scholen in Breda willen graag regelmatig met de gemeente overleggen over lokale onderwijs- en jeugdvaartstukken. In het laatste HOOG-overleg is besproken hoe schoolbesturen en gemeente in de toekomst over de Lokale Educatieve agenda gaan overleggen. Het laatste bestedingsplan onderwijskansen is daar voorgelegd en afgesproken is dat het scholenveld zich beraad over de inhoud en positionering van de educatieve agenda.

Jeugdtafels

Behalve de inrichting van de educatieve agenda met het scholenveld is er in Breda ook sprake van het inrichten van Jeugdtafels. Afgelopen jaar is gebleken dat er veel draagvlak is voor het instellen van Jeugdtafels, voor de afstemming van uitvoering en beleid gericht op de Bredase Jeugd, inclusief Onderwijs. Middels deze jeugdtafels komen de verschillende belangenorganisaties rond de jeugd met elkaar in gesprek. Het gaat dan om zaken waarbij integrale beleidsontwikkeling van belang is. Er komen twee jeugdtafelkringen: van 0-12 en 12+.

Bij de uitwerking van de overlegvorm over de Lokaal Educatieve Agenda zal meegenomen worden op welke manier deze twee afstemmingsoverleggen (de jeugdtafel en het overleg tussen scholen en gemeente over de lokaal educatieve agenda) met elkaar verbonden kunnen worden.

Een punt van aandacht is nog de positionering van peuterspeelzalen en kinderopvang bij het overleg tussen scholen en gemeente.

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

De intentie van de gemeente is om de status-quo te handhaven, maar het hangt van de partijen af wat er gerealiseerd kan worden. De vereniging van directeuren van onderwijskansenscholen speelt daarin een belangrijke rol, maar de gemeente zoekt nog naar een vorm om ook de peuterspeelzalen hierin te betrekken. Wat er wel en niet moet worden behaald (zoals de doelstelling van 70% van de doelgroepkinderen bereiken) is nog niet helemaal helder. De gemeente Breda wil zelf wel die 70% halen, als dat kan. Veel nog niet bereikte doelgroepkinderen wonen echter in wijken waar geen VVE-zalen of scholen gevestigd zijn. Met bijvoorbeeld een goed taalprogramma en extra dagdelen in het peuterspeelzaalwerk wil men toch proberen om deze peuters beter te ondersteunen.

Prioriteiten voor de komende periode

Als prioriteiten zijn voor de komende anderhalf jaar aangegeven:

- vergroten van de deelname aan VVE in peuterspeelzalen en kinderopvang;
- verbetering van de doorstroming van VVE-peuterspeelzalen en kinderopvang naar basisscholen met - zo mogelijk hetzelfde - VVE-programma;
- tot nu toe werd VVE aangeboden op scholen met minimaal 50% doelgroepkinderen met leerlinggewicht 1.9. Komend jaar wil men bekijken welke gevolgen de nieuwe gewichtenregeling heeft voor de verdeling van leerlingen met een leerlinggewicht en welke behoefte er ligt bij de scholen die tot nu toe niet als onderwijskansenschool worden

- aangemerkt;
- ondersteunen van op taal gerichte projecten die zowel in voor- als vroegschoolse periode de VVE-projecten versterken;
- versterken van de ouderbetrokkenheid, omdat dit een cruciale succesfactor is voor het bereiken van de beleidsdoelstellingen.;
- versterken van de zorgstructuur.

Kinderopvang erbij betrekken

De gemeente is voorstander van de ontwikkeling van kindercentra, waarin peuterspeelzalen en kinderdagverblijven geïntegreerd worden. Ook voor kinderdagverblijven is het belangrijk dat ze een educatief programma aanbieden. In Breda heeft een eerste kinderdagverblijf al leidsters opgeleid voor het programma Kaleidoscoop. *“Daar waar risicokinderen*

zich bevinden moet je ze de juiste ondersteuning bieden. Het mag eigenlijk niet uitmaken of dat op een peuterspeelzaal of in een kinderdagverblijf is” merkt Christien Vijfhuizen op.

TOT SLOT

De nieuwe regelgeving en financieringsstromen zullen ervoor zorgen dat de komende jaren de samenwerking tussen onderwijs en gemeente veel inzet vereist. Nieuwe verhoudingen bieden nieuwe kansen en uitdagingen. Zowel het scholenveld als de gemeente Breda willen met die kansen en uitdagingen aan de slag. Breda is trots op wat er de afgelopen jaren is bereikt en zal haar uiterste best doen het goede te behouden en nog meer kwetsbare kinderen van het VVE-beleid te laten profiteren.

Gemeente Dordrecht

Korte schets van de gemeente Dordrecht (119.000 inwoners)

Van oorsprong is Dordrecht een industriestad. Er zijn grote industrieterreinen en er is een zeehaven. Nieuwe economische ontwikkelingen worden gestimuleerd op het gebied van creatief ondernemerschap, horeca, zakelijke dienstverlening en detailhandel. Dordrecht wil als historische stad aan het water en met de nabijgelegen Biesbosch ook de kansen op het gebied van toerisme beter uitbuiten. De gemeente Dordrecht wil de participatie van de jeugd in de samenleving bevorderen door integraal onderwijs- en jeugdbeleid. Het motto is: 'Niemand van school af zonder diploma'. Om dat te bereiken investeert de gemeente in goed onderwijs en de samenwerking van de belanghebbende partijen. Dordrecht stimuleert de brede schoolontwikkeling onder de naam Scholen in de Samenleving (SIS).

STAND VAN ZAKEN ROND VVE: VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN

In Dordrecht is in 2001 met VVE gestart. De gemeente heeft hierbij het voortouw genomen en de regie gevoerd. In enkele jaren tijd is al veel bereikt. In 2005 wordt met de vroegscholen 35% van de doelgroep- peuters en met de voorscholen 66% van de doelgroepkleuters bereikt op 20 peuterspeelzalen en 12 basisscholen. Het gaat dan met name om de wijken met veel achterstandskinderen. Er wordt gewerkt met de VVE-programma's Piramide en Kaleidoscoop, en volgens de volledige VVE-aanpak: vier dagdelen in de week en met dubbele bezetting.

Brede monitoring en evaluatie

In Dordrecht is een aantal heldere doelstellingen geformuleerd, waarbij duidelijke en meetbare indicatoren zijn vastgesteld. De vraagstelling is opgesteld op voorstel van een ondersteunend bureau in overleg met de gemeente. Mede op verzoek van de uitvoerende instellingen is de monitoring breed opgepakt.

Bereik doelgroep, samenwerking tussen peuterspeelzaal en basisschool (waaronder doorstroom), implementatie van de programma's, ontwikkeling van de kinderen en betrokkenheid van de ouders zijn met behulp van een aantal heldere indicatoren gemeten. In het monitor- en evaluatierapport wordt gebruik gemaakt van toetsresultaten van kinderen (Cito-Taaltoets), bereikgegevens van de peuterspeelzalen en instroomgegevens basisscholen (door inventarisatie bij peuterleidsters en leerkrachten), leerlingtellingen en een enquête onder de leidsters en leerkrachten die VVE-trainingen volgden.

Resultaten bij de kinderen en leidsters/leerkrachten

In 2004 is de implementatie van de programma's bij de leidsters geëvalueerd. Daaruit komt naar voren dat de leidsters goed te spreken zijn over onder andere de inrichting van lokalen, de beheersing van de pedagogische vaardigheden voor de programma's en goede afspraken over de taakverdeling tussen twee leidsters of leerkracht en onderwijsassistent. Er waren ook enkele verbeterpunten: de ouderbetrokkenheid en de

samenwerking tussen speelzaal en basisschool. Ook de doorstroom naar de basisscholen kon beter. Veel peuters die een VVE-programma volgden, konden dit niet vervolgen op de basisschool.

Uit de Cito-toetsen bleek dat er goede resultaten bereikt werden bij de kinderen: na de invoering van VVE steeg het gemiddelde taalniveau bij de 1.9-leerlingen.

Samenwerking en overleg op verschillende niveaus

In Dordrecht vindt op drie niveaus samenwerking plaats tussen peuterwerk en basisonderwijs:

- *Op uitvoerend niveau door overleg tussen coördinatoren.* Gezamenlijk is onder andere een overdrachtsformulier opgesteld voor de overgang van peuterspeelzaal naar basisschool.
- *Op management niveau in het Platform VVE.* Hierin overleggen de bovenscholse directeuren met de koepelorganisaties van de VVE-peuterspeelzalen. Er is onder andere een Plan van Aanpak Doorgaande lijn ontwikkeld.
- *Op bestuurlijk niveau in de Stuurgroep Dordtse Voorschool,* bestaande uit vertegenwoordigers van de besturen van peuterwerkorganisaties en basisonderwijs. Deze stuurgroep bestond tot najaar 2005 uit de besturen van het peuterwerkorganisaties, maar is op initiatief van de gemeente uitgebreid met alle besturen van het primair onderwijs.
- *“Op deze niveaus is met name het thema “Doorgaande lijn” aardig op de agenda geplaatst.”*, zo geeft Mohamed Azzougarh (beleidsmedewerker afdeling regie en beleid) aan. Er is op middenmanagement- en bestuursniveau een plan van aanpak ontwikkeld voor de doorgaande lijn. Dit concept wordt komend jaar met de leidsters en leerkrachten op uitvoeringsniveau ingevuld.

Verder is er een *werkgroep Kwaliteit peuterwerk*, samengesteld uit vertegenwoordigers van de peuterwerkorganisaties en de afdeling Onderwijs. Deze werkgroep heeft veel input geleverd voor de onlangs vastgestelde visie: “Samen investeren in vroeg beginnen, op weg naar de Dordtse Voorschool”.

Ouderbetrokkenheid en toeleiding

Bij de consultatiebureaus krijgen ouders in hun eigen taal van een medewerker onder andere informatie over het peuterspeelzalaanbod en extra hulpmogelijkheden vanuit het Multidisciplinair Team. Dit gebeurt door middel van het programma “Stap in”. In alle VVE-programma’s zit een oudercomponent. Daardoor hebben de peuterleidsters al veel meer contact met de ouders, dan voor de invoering van VVE. Wat opvalt is dat, daar waar de peuterspeelzaal inpandig in de school gevestigd is, het contact met de ouders ook bij de overgang naar de basisschool sterker is.

Monique de Bos (beleidsmedewerker afdeling regie en beleid) geeft aan dat er echter ook hiaten zijn in de contacten met ouders: *“Bepaalde groepen ouders, met name Marokkaanse, zijn moeilijk bereikbaar, de instrumenten werken hier onvoldoende”.*

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGDE VVE-BELEID

Vroegtijdig anticiperen

Grote zorg van de gemeente, toen de wijzigingen in het VVE-beleid werden aangekondigd, was hoe de verworvenheden vast te houden. De gemeente Dordrecht heeft daarom al vroeg geanticipeerd op de nieuwe situatie.

Er is nagedacht hoe de gemeente om wil gaan met het gegeven dat ze over de vroegschool niets meer te zeggen heeft in het nieuwe beleid. Er is ook gekeken naar de mogelijke consequenties voor het personeel en naar mogelijkheden om de doorgaande lijn te verbeteren, zodat er een goede basis is voor samenwerking, ook na de knip. De gemeente heeft hierbij het voortouw genomen en de regierol daarin gehouden.

Ze kreeg ook de ruimte om de regie te voeren: schoolbesturen accepteerden die rol, mede door de goodwill die de gemeente gekweekt had met het huisvestingsbeleid (zie ook hieronder). Inmiddels is onder andere een agenda, een plan van aanpak en een opzet voor de monitoring opgesteld.

Bestuurlijke samenwerking peuterspeelzaalwerk en basisonderwijs

In het najaar van 2005 is de Stuurgroep Voorschoolse Periode, die bestond uit de vertegenwoordigers van de besturen van de peuterwerkorganisaties, op initiatief van de gemeente uitgebreid met alle besturen van het basisonderwijs. De stuurgroep heet nu: Stuurgroep Dordtse Voorschool. De gemeente heeft al in 2005 gesprekken gevoerd met de peuterwerkorganisaties over hun bestuurlijke ambities richting het primaire onderwijs. In 2006 doorlopen de gemeente en de besturen een traject om bestuurlijke samenwerking/integratie van schoolbestuur en peuterwerkorganisaties te realiseren. *“Dit is belangrijk, zowel voor de inhoud van het werk als voor de zekerheid van het personeel en de efficiënte inzet van middelen”*, geeft Mohamed Azzougarh aan. Het bestuur van de PC peuterspeelzalen in Dordrecht is reeds opgegaan in het PC schoolbestuur (PCOD) en heet nu H3O. Voor de andere peuterwerkinstellingen zoekt men op termijn ook bestuurlijke samenwerking en/of nauwe aansluiting bij het primaire onderwijs. Als peuterwerkorganisaties en primair onderwijsorganisaties bestuurlijk in elkaar overvloeien, dan leidt dit ook tot overheveling van personeel. Met OPOD (openbaar bestuur voor peuteropvang) SKOBA (openbaar schoolbestuur) en H3O bestaan samenwerkingsovereenkomsten voor de uitvoering van VVE in de peuterspeelzaal en kleutergroepen.

Continuering vroegschoolse deel

Besloten is tot een afbouw van gemeentelijk vroegschoolmiddelen: in schooljaar 2006-2007 wil de gemeente nog alles faciliteren, daarna tot 2010 afbouwen. Vanaf augustus 2006 wordt van de gemeentelijke VVE middelen 380.000 euro geïnvesteerd in de dubbele bezetting van kleutergroepen (één leerkracht en één onderwijsassistent per groep). Hierover zal het gesprek nog plaatsvinden. De strategie is de relatie met de basisscholen vast te houden door het veiligstellen van de financiën, zodat de inhoudelijke ontwikkeling door kan gaan.

Huisvesting peuterspeelzaal in of nabij basisschool

Om de inhoudelijke samenwerking tussen peuterspeelzalen en basisscholen nog meer te stimuleren streeft de gemeente naar huisvesting van peuterspeelzalen in of nabij een basisschool. Om dit te bereiken stelt de gemeente vanaf januari 2007 huisvesting voor peuterspeelzalen beschikbaar aan de uitvoerende organisaties. Dit gebeurt op dezelfde wijze als het beschikbaar stellen van onderwijshuisvesting aan het onderwijs. De huisvestingscomponent wordt dan uit het subsidienormbedrag gehouden voor de peuterspeelzalen. De gemeente wil bereiken dat bij iedere school in het Integraal huisvestingsplan rekening gehouden wordt met een peuterspeelzaal die zoveel mogelijk in het gebouw of in de onmiddellijke nabijheid van de school gevestigd is. Zo kan voor kinderen vanaf de peuterleeftijd zoveel mogelijk een doorlopende ontwikkelingslijn worden gegarandeerd. Doordat de gemeente in de huisvesting investeert, ontstaat er bij de schoolbesturen ook goodwill om over VVE te praten.

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

Varianten in VVE aanpak

Vanaf 2004 streefde de gemeente naar VVE-groepen die voor 100% bestaan uit kinderen met een leerlinggewicht. Omdat dit leidt tot segregatie en omdat zo niet de doelstelling van 70% van de doelgroepkinderen bereikt kan worden, hebben de gemeente Dordrecht en de coördinatoren van de uitvoerende organisaties de mogelijkheden verkend om het peuterwerk in verschillende varianten uit te gaan voeren. Afhankelijk van het percentage gewichtenleerlingen wordt er een meer of minder intensieve VVE variant voorgesteld²⁾. Dat varieert van Variant 1, het reguliere peuterwerk (met twee dagdelen, een MBO leidster en een groepshulp op 17 kinderen), tot variant 5, waarin er sprake is van de volledige VVE

²⁾ Deze varianten zijn ontwikkeld door het CITO in samenwerking met de gemeente Zwolle.

aanpak (met vier dagdelen, dubbele bezetting van twee MBO leidsters op 15 kinderen, volledige VVE deskundigheidstrainingen en alle VVE materialen). Zo wil de gemeente samen met de partners een gevarieerd peuterwerkeraanbod ontwikkelen, verspreid over de hele stad. In overleg met de partners worden de varianten verder uitgewerkt. Iedere school kan samen met peuterwerkorganisatie haar eigen beleid daarbinnen gestalte geven. Niet in alle gevallen is de meest intensieve VVE variant nodig.

In het opgestelde beleidskader zijn voor de financiering van het peuterwerk normbedragen per peuter vastgesteld, met daarbovenop extra bedragen per peuter voor peuters binnen de verschillende VVE varianten. Afhankelijk van het percentage gewichtenkinderen wordt bepaald welke variant uitgevoerd gaat worden.

“Dit waren mooie plannen,” geeft aan, “alleen kwam er een kink in de kabel, toen uit de AMvB bleek dat variant 4, waarin VVE wordt aangeboden in twee dagdelen, niet meer voldoet aan de eisen voor VVE in het nieuwe beleid. Dat zou betekenen dat alle groepen met 25-33% doelgroepkinderen nu van variant 4 naar de duurdere variant 5 over moeten. Het bereiken van 70% van de doelgroep wordt zo financieel gezien wel moeilijk”.

Nieuwe partners

In de toekomstvisie worden, naast de eerdergenoemde VVE-varianten, ook andere maatregelen voor het bereiken van 70% van de doelgroep aangegeven. Zo wil men de kinderdagverblijven ook bij VVE gaan betrekken. Momenteel bezoekt 25% van alle peuters een kinderdagverblijf, waaronder ook doelgroepkinderen. Als gevolg van een actief gemeentelijk toelatingsbeleid van bijstandsgerechtigden naar de arbeidsmarkt, komt een groep doelgroepkinderen op de kinderdagverblijven terecht. In nauw overleg met het bureau, dat de gemeente bij het VVE-beleid ondersteunt, worden de mogelijkheden met de betrokken kinderopvangorganisaties verkend. In dit verband wordt er ook met de kinderdagverblijven gesproken over het inzetten van het overdrachtsformulier voor peuters, meedoen in de monitoring en de

mogelijkheden voor facilitering van kinderdagverblijven die over willen gaan tot een gericht voorschools VVE aanbod.

Ook dienen zich andere partners aan: met de islamitische basisschool zijn oriënterende gesprekken gaande. Deze heeft aangegeven graag uitvoering te willen geven aan VVE-beleid.

VERANDERING IN VERANTWOORDING EN REKENSCHAP

Elkaar horizontaal bevragen

Verantwoording afleggen door de betrokken besturen blijft gewoon doorgaan voor wat betreft de 380.000 euro die de gemeente beschikbaar stelt. *“Daarnaast moet je in de nieuwe situatie ‘verantwoording en rekenschap’ vooral bereiken door commitment”*, zo stelt Monique de Bos. *“De partners zien dat het VVE-beleid steeds beter wordt, dat je elkaar daarbij nodig hebt en wat je daarmee samen bereikt”*. Ook horizontaal bevragen de partners elkaar. De verantwoording wordt steeds horizontaler, naar elkaar toe. Dit wordt nu nog niet op een gestructureerde wijze gedaan. Op het moment dat de coördinator van de peuterspeelzaal en de basisschool elkaar kunnen aanspreken op hun verantwoordelijkheden ondersteunt dit doorgaande lijn. Nu is de bovenschools directeur aanspreekpunt voor de gemeente. Op de werkvloer is er soms sprake van een coördinator VVE. Een vast aanspreekpunt is een voorwaarde voor goed overleg. In september wordt er een werkconferentie gehouden, waar dit punt ter sprake komt.

Monitorbehoefte

In de huidige onderwijsmonitor is VVE nog niet verwerkt. Schoolbesturen hebben aangegeven dat ze meer informatie over VVE in deze monitor willen hebben. In de toekomst wil de gemeente de gegevens die nu over VVE worden verzameld ook in de onderwijsmonitor gaan verwerken. Dan is voor alle partijen duidelijk hoe de vlag ervoor staat.

TOT SLOT

Dankzij het feit dat de gemeente Dordrecht al in een vroeg stadium heeft ingespeeld op de ontwikkelingen is er een goede basis voor verdergaande samenwerking op VVE gebied. Centraal daarbij staat de doorgaande lijn. Op alle niveaus wordt daaraan gewerkt,

onder regie van de gemeente. Eind 2005 zijn stappen gezet naar samenwerking op bestuurlijk niveau en voor de huisvesting zijn plannen gemaakt om die zo te regelen dat scholen en peuterspeelzalen ook fysiek dicht bij elkaar komen te zitten. Zo ontstond commitment, waardoor in de toekomst ook de (horizontale) verantwoording naar elkaar toe op een vanzelfsprekende wijze voortvloeit uit de goede relaties.

6

Gemeente Oss

Korte schets van de gemeente Oss (76.324 inwoners)

Gemeente Oss omvat Oss en Ravenstein. De gemeente Oss heeft een sterk bedrijfsleven op de terreinen technologie, productie, logistiek, zakelijke dienstverlening en automatisering. Bekend zijn de bedrijven Akzo Nobel (Organon) en Vos logistics.

Oss is een kleurrijke gemeente die streeft naar een lokale geïntegreerde samenleving door bevordering van participatie en binding en het tegengaan van concentratie. Het onderwijs en jeugdbeleid levert daaraan een belangrijke bijdrage. De gemeente investeert in toeleiding naar werk voor probleemjongeren.

STAND VAN ZAKEN ROND VVE: VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN

Piramide breed ingevoerd

In Oss is destijds gekozen voor één VVE-programma: Piramide. Dit programma is breed ingevoerd. Naast de volledige VVE-variant (drie dagdelen), waarmee gewerkt wordt op de speelzalen waar veel doelgroepkinderen zitten, wordt er een minder intensieve VVE-variant uitgevoerd op alle overige peuterspeelzalen. Oss heeft veel geïnvesteerd in ICT, in goede materialen en in training. Er is een eigen trainer in opleiding. Per jaar wordt er geïnventariseerd hoeveel mensen training nodig hebben.

Peuterleidsters zijn door de invoering van VVE en de aansluitende professionalisering serieuze gesprekspartners geworden voor de leerkrachten van de basisschool. Leidsters, interne begeleiders en/of leerkrachten spreken met elkaar over de verschillende thema's en methodes. Voor de overdracht van peuterspeelzalen naar basisscholen wordt gebruik gemaakt van de OPO: de Osse Peuter Ontwikkelings volglíjst³⁾.

³⁾ Gebaseerd op "Ze laten het je zien, ze laten het je horen" van CPS

Samenwerking op alle niveaus

Niet alleen op uitvoerend niveau is de samenwerking gegroeid, ook op managementniveau wordt goed samengewerkt. Dit gebeurt al sinds 2002 in de Regiegroep lokaal jeugd- en onderwijsbeleid waar, onder voorzitterschap van de wethouder Jeugd, de voortgang van het beleid wordt besproken en het integrale beleid wordt bepaald. In de regiegroep zitten afgevaardigden van het primair onderwijs (bovenschools directeuren), directies van de peuterspeelzaalinstelling, maatschappelijk werk, thuiszorg etcetera. Onder de regiegroep functioneren werkgroepen waarin beleid- en kwaliteitsmedewerkers (de deskundigen) de koers uitzetten. De uitvoering van het VVE-beleid valt onder de werkgroep VVE.

De beleidsmedewerker van de gemeente is hierbij de spin in het web, deze brengt de stand van zaken van elke werkgroep in de regiegroep naar voren.

In de werkgroep VVE worden oplossingen voor knelpunten bedacht. Zo heeft de werkgroep een koffertje voor de wijkverpleegkundigen ontwikkeld, waarmee de minder makkelijk te bereiken doelgroepen bena-

derd kunnen worden met onder andere informatie over het peuterspeelzaalwerk. *“Aan deze acties om moeilijk bereikbare groepen te bereiken hangt natuurlijk een kostenplaatje”,* zegt Hanny van de Moosdijk (beleidsmedewerker jeugdbeleid). *“Nu staan we op het punt dat we weer moeten gaan kijken hoe we ervoor staan, in welke wijken we weer extra moeten investeren in de toeleiding”*

Tegengaan segregatie

Alle peuterspeelzalen zijn aangesloten bij één bestuur: de Stichting peuterspeelzalen Oss (SPO), die werkt met een centrale wachtlijst. Daardoor kunnen de peuterspeelzalen de instroom sturen: als de samenstelling op een bepaalde peuterspeelzaal te eenzijdig dreigt te worden, kunnen nieuwe peuters uit dezelfde groep op andere peuterspeelzalen geplaatst worden. In bepaalde wijken komen ook peuters van hoger opgeleide ouders op de peuterspeelzaal. Een tendens is ook dat steeds meer kinderen zowel naar het kinderdagverblijf als de peuterspeelzaal gaan.

Aan sommige peuterspeelzalen is een orthopedagogisch centrum gekoppeld, daar gaan ook peuters met speciale zorgbehoeften (zoals kinderen met het syndroom van Down of kinderen met gehoorproblemen) naar toe.

Evaluatie

De instellingen leveren elk jaar een voortgangsrapportage aan de gemeente. Daarvoor is een format ontwikkeld. De begeleidingsdienst Giralis voert een uitgebreide evaluatie uit en maakt de rapportage. Vanaf het nieuwe schooljaar doet de coördinator VVE dit. Die zit dicht bij het werk.

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGDE VVE-BELEID

Oss gaat gewoon door

Hanny van de Moosdijk: *“Hoe we het nieuwe beleid hebben opgepakt? We hebben gezegd: Oss gaat gewoon zo verder als we al deden. We krijgen minder geld, maar nog wel voldoende geld voor VVE. Ook de*

scholen waren tevreden, en gaan op een vergelijkbare manier door”.

De gemeente nam wat betreft de voortgang het initiatief: Gaat het goed? Is er nog bijstelling nodig? Wel was er bezorgdheid bij scholen of ze op lange termijn de personele verplichting van een tutor (op de dagdelen VVE, naast de leerkracht) zou kunnen blijven betalen. Vooralsnog hebben schoolbesturen besloten om schooljaar 2006/2007 dezelfde middelen in te zetten als het vorig jaar.

Wat hierbij helpt is dat de beleidsambtenaar van de gemeente, Hanny van de Moosdijk, het (landelijke) beleid goed bijhoudt en de schoolbesturen informeert over de ontwikkelingen. Daarmee voorkom je veel onrust, is de ervaring. Een actieve houding van de gemeente richting scholen werkt!

Gonnie Smulders (unitcoördinator opvoedingsondersteuning bij Vivaan) voegt hieraan toe: *“We komen elkaar tegemoet en zijn met elkaar in gesprek om gezamenlijk optimaal te kunnen functioneren”.*

Op scholen komt veel af, maar VVE in Oss loopt goed en is overzichtelijk. Er is niet veel discussie over. Schoolbesturen tonen een maximale inspanning om het beleid te blijven steunen. Scholen moeten nu wel zelf een beleid gaan maken. De gemeente verwacht dat dit beleid lijkt op het gemeentelijke beleid. De scholen en de peuterspeelzalen willen de coördinator VVE, die in dienst is bij de welzijnsstichting Vivaan, maar ook voor de basisscholen werkt, behouden. De gemeente blijft de coördinator betalen om Piramide en overdracht te coördineren. Daarnaast heeft de coördinator als taak om jaarlijks te evalueren en te werken aan beleidsontwikkeling. Ze kan ook geconsulteerd worden bij problemen.

Dat alle onderhandelingen zo goed verlopen heeft te maken met de investeringen in de samenwerking: het overleg van de afgelopen vier jaar en dat de gemeente heeft laten zien dat ze wat wil met VVE. De scholen zien ook dat ze de partners rond de school nodig hebben.

Projectteam jeugd

In de nieuwe beleidsperiode, na 1 augustus 2006, blijft de regiegroep in stand, maar daarnaast wordt er een projectteam jeugd, bestaande uit medewerkers van de gemeente die met jeugd te maken hebben, opgericht. Op hetzelfde niveau komen er twee adviesgroepen, jeugd 0-12 en 12+. Deze adviesgroepen adviseren de regiegroep.

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

Kwaliteit

“De belangrijkste ambitie voor de toekomst is ervoor te zorgen dat wat we doen kwaliteit heeft. Niet teveel nieuwe dingen.”

Opstap geïntegreerd in Piramide

Een van de voorbeelden van het werken aan kwaliteitsverbetering is de integratie van de Opstap-methode in het Piramide programma. Op scholen zagen de leerkrachten dat moeders letterlijk woordjes zaten te oefenen met hun kind. Dat had geen zin. Dus vroegen de scholen om hulp, zodat ouders echt iets dat zinvol, maar ook leuk is, met de kinderen konden gaan doen. Om de ouderbetrokkenheid op Piramide-scholen te vergroten zal komend jaar een pilot uitgevoerd worden waarbij het programma Opstap een plek krijgt in Piramide. Er is instructiemateriaal ontwikkeld, de interne begeleider van de scholen werkt samen met een opvoedkundig medewerkster van Vivaan, de ouderbetrokkenheid wordt georganiseerd en ouders krijgen een boekje mee met thuisopdrachten.

Bindmiddel

Het programma Opstap, dat wordt gefinancierd uit eigen middelen van de gemeente, wordt nu minder intensief aangeboden: in plaats van wekelijks worden moeders voortaan om de week begeleid. Daardoor is er ruimte om de ouderbetrokkenheid op piramide-scholen te vergroten. *“Dit helpen van Piramidescholen met ouderbetrokkenheid kun je zien als een soort cadeautje. Daardoor blijven we de scholen binden aan*

het Piramideproject, en zorg je ervoor dat er een doorgaande lijn blijft tussen peuterspeelzalen en basisscholen”, licht Gonnie Smulders toe.

Scholen zien ook de voordelen van Piramide: er ontstaan inhoudelijke discussies, onderwijsmethoden worden herzien en scholen kunnen hun kwaliteit hiermee verbeteren. Piramide brengt structuur in groep 1 en 2, en dat willen directies graag. Ook op niet-intensieve scholen is eenmalig de opleiding en het materiaal vergoed, maar de tutoring is voor eigen rekening.

Zorg om de doorgaande lijn

Een grote zorg is de schoolkeuze van de ouders, nadat hun kind de VVE peuterspeelzaal verlaat. Het rendement van het VVE-programma is kleiner als het alleen maar gedurende de peuterleeftijd is uitgevoerd. De gemeente probeert een beeld te krijgen wat daaraan gedaan kan worden, zodat de doorgaande lijn in stand kan blijven. Mogelijkheden om dit aan te pakken zijn er bijvoorbeeld vanuit de huisvesting Brede scholen, die in Oss Horizonscholen worden genoemd.

VERANDERING IN VERANTWOORDING EN REKENSCHAP

Op bezoek

De coördinator VVE, Ineke Boomman (VVE coördinator bij Vivaan), voert jaarlijks een evaluatie uit. Ze gaat daarvoor ook op werkbezoek bij de peuterspeelzalen en scholen. Zo hoort en ziet ze hoe het gaat. Ineke Boomman verwacht niet dat de scholen in de nieuwe situatie de deur dichthouden, gezien de goede contacten die er gegroeid zijn.

TOT SLOT

Voor Oss ziet de toekomst voor VVE er vooralsnog goed uit. Een belangrijke succesfactor is daarbij het gevoerde Jeugd en Onderwijsbeleid, waardoor iedereen al sinds 2002 in gesprek is. Die basis maakt het mogelijk dat, ook na de knip, de kwaliteitsverbetering van VVE centraal staat. Het draait goed, daar is ieder-

een tevreden over. En waar knelpunten of verbeteringen nodig zijn, weten ze elkaar te vinden om samen naar oplossingen te zoeken. Ze hebben elkaar nodig, dat is de ervaring van de betrokken partijen op alle niveaus.

7

Gemeente Weert

GEMEENTE WEERT

Korte schets van de gemeente Weert (48.708 inwoners)

Weert heeft zich vanaf de middeleeuwen (stadsrechten 1414) gunstig kunnen ontwikkelen dankzij de ligging op het knooppunt tussen Rijnland, Brabant en Vlaanderen. Goede water-, spoor- en wegverbindingen hebben die positie in de loop der tijden bevorderd. Ondanks de stedelijke ontwikkeling is Weert een groene stad gebleven.

Weert heeft een bloeiende economie. Het ondernemersklimaat wordt bevorderd door een gedifferentieerd bedrijfsleven, een goede infrastructuur en de onderwijsvoorzieningen. Het onderwijs kent voorzieningen tot en met MBO-niveau. De gemeente streeft naar een goede aansluiting tussen schoolverlaters en de vraag op de arbeidsmarkt.

**STAND VAN ZAKEN ROND VVE:
VERWORVENHEDEN EN KNELPUNTEN****Goede contacten op de werkvloer**

De start van VVE in Weert was meteen al goed. Alle peuterspeelzalen en scholen mochten per koppel zelf bepalen welke VVE methode ze wilden gaan gebruiken. Vanuit de gemeente werd daarbij aangegeven dat het verstandig zou zijn als ze allemaal dezelfde methode zouden kiezen, maar dat werd niet opgelegd. Alle scholen kozen voor dezelfde methode: Basisontwikkeling. Daarop kozen de peuterspeelzalen voor het aansluitende programma Startblokken. *“Maar het belangrijkste is, dat leerkrachten en peuterleidsters bij elkaar in de keuken zijn gaan kijken”*, vertelt Riek Klaessen (beleidmedewerker onderwijs). Contacten kwamen vooral tot stand bij de scholing. Eerst kregen de peuterleidsters apart scholing, na anderhalf jaar kwamen de leerkrachten erbij en werd de scholing per wijk voortgezet. Alle koppels van peuterspeelzaal en basisschool gebruiken ook een zelfde overdrachtsformulier, waar veel energie in gestoken is, maar wat zijn vruchten

afwerpt. En wat belangrijk is: ze krijgen ook extra tijd om de overdrachtsformulieren in te vullen. Alle peuterspeelzalen en basisscholen met minimaal 10% gewichtenleerlingen hebben het VVE-programma ingevoerd. Daardoor is er in Weert een doorgaande lijn mogelijk voor alle doelgroepkinderen. Contacten met de kinderdagverblijven zijn er ook. In het kader van het project Boekenpret zijn alle peuterspeelzaal- en kinderdagverblijfsleidsters gezamenlijk geschoold door de bibliotheek. De kinderdagverblijfsleidsters vroegen of ze ook mee konden doen met de VVE-training. Dit vergrootte de betrokkenheid: Ook leidsters van niet-VVE zalen/scholen mogen nu in eigen tijd de VVE scholing volgen. Wat hierbij meewerkt is dat de meeste kinderdagverblijven vallen onder dezelfde stichting (Humanitas) die ook de peuterspeelzalen beheert. Deze stichting heeft een tutor in dienst die zowel bij de peuterspeelzalen als de kinderdagverblijven ingezet kan worden als er problemen zijn met een kind.

...en goede contacten op management niveau
Sinds 2002 is er in Weert een VVE-overleg ingesteld

door de gemeente, waaraan JGZ 0-4, GGD, Consent (die de trainingen voor VVE verzorgt), Humanitas, Punt Welzijn, en de bibliotheek actief zijn. Met het VVE-geld zijn door deze instellingen vooral gezamenlijk activiteiten aangeboden ter ondersteuning van peuterspeelzalen en basisscholen.

Uitnodigende rol van de gemeente

De gemeente heeft heel bewust mensen van alle instellingen die met peuters en hun ouders te maken hebben, waaronder ook leidsters, op het gemeentehuis uitgenodigd. Dit vergrootte het draagvlak, de betrokkenheid en het weten wat er speelt, ook bij de peuterleidsters. Tegelijkertijd is er ook eenzelfde initiatief voor mensen uit het onderwijs en de jeugdzorg gestart. Verder komt het VVE-beleid van de gemeente nog beter tot zijn recht door de goede samenwerking met de collega welzijnsambtenaren.

Concrete en directe aanpak bij instroom

Onder de kinderen die niet naar de peuterspeelzalen gaan is naar schatting 75% een gewichtskind. Door een directe aanpak en samenwerking tussen Punt Welzijn, dat bekend is met de risicogezinnen, en het consultatiebureau (JGZ), dat een groot bereik heeft, is de instroom van allochtone peuters toegenomen. Het consultatiebureau verwijst actief door. Dat wil zeggen geen folders, maar concreet: de verpleegkundige zegt bijvoorbeeld: *“Hier om de hoek is een peuterspeelzaal, daar zit juffrouw Iris. Als u wilt, zal ik haar bellen voor een afspraak.”* Punt Welzijn heeft allochtone medewerkers voor de ouders die de Nederlandse taal niet spreken. Bij problemen weten de medewerkers van Punt Welzijn en de JGZ elkaar goed te vinden. Dat komt doordat ze elkaar op verschillende manieren in overleggen, bij cursussen en bijeenkomsten tegenkomen.

Project “Praten met jonge kinderen”

Een mooi voorbeeld van goede contacten is het project “Praten met jonge kinderen”. De logopediste van de GGD gaat de peuterspeelzalen af. Ze organiseert op alle zalen bijeenkomsten met twee leidsters en 10-15 ouders waar het belang van communiceren

met het kind aan de ouders duidelijk wordt gemaakt. Leidsters zien bij deze bijeenkomsten meteen waar ouders mee zitten en de contacten tussen leidsters en ouders worden hierdoor ook verbeterd.

Intake voor VVE

Voor de bepaling of een kind een VVE-kind is, wordt niet alleen gekeken naar het leerlinggewicht, maar wordt ook een checklist gebruikt door de leidsters. Op basis van de checklist wordt onder andere ook bepaald of het tutoring krijgt. Over het algemeen is driekwart van de gewichtskinderen VVE-kind.

Evaluatie bij de leidsters

Voor de evaluatie van het beleid zijn niet alleen kwantitatieve gegevens verzameld, maar is juist ook informatie verzameld bij de peuterleidsters en leerkrachten. De effecten van VVE zijn moeilijk objectief vast te stellen. Riek Klaessen: *“Maar als leidsters melden méér kinderen met taalachterstanden binnen te krijgen en de onderbouwleerkrachten merken dat meer peuters met taal bezig zijn geweest in de voorschoolse periode, dan werkt VVE ons inziens”.*

DE REACTIE VAN DE GEMEENTE OP HET GEWIJZIGDE VVE-BELEID

Even niet voorruit kijken

“Het VVE-beleid in de gemeente loopt goed, er gebeurt veel, maar de landelijke wijzigingen in het Onderwijsachterstandenbeleid hebben het tempo op uitvoeringsniveau er wel even uitgehaald”, geeft Riek Klaessen aan. Veel tijd was men kwijt aan onduidelijkheid over hoeveel geld de verschillende partijen zouden krijgen. Er was wantrouwen naar het Rijk, omdat het inzicht in de financiële middelen zo lang op zich liet wachten. Daardoor kon men bij de gemeente een poosje niet voorruit kijken. Toen de duidelijkheid hierover kwam, waren de basisscholen teleurgesteld: ze kregen weliswaar extra VVE-gelden, maar aan de andere kant verwachten ze erop achteruit te gaan door de nieuwe gewichtenregeling. De directeurs van de basisscholen zien dat VVE meerwaarde heeft: ze zijn in de afgelopen periode inhoudelijk overtuigd.

Maar nu de financiën mogelijk tegenvallen willen de basisscholen uiteraard eerst hun formatieplan rond hebben.

Op bestuurlijk niveau zijn de besturen van de basisscholen de afgelopen tijd vooral met fusies bezig geweest. Het overleg over onderwijsachterstandenbeleid zat voornamelijk op directieniveau: de besturen weten wel wat van VVE, maar het thema stond door de fusies wat meer op de achtergrond. De wethouder wil nu de discussie over VVE met de besturen aangaan.

Zekerheid voor de eerste periode

De gemeente heeft de zekerheid gegeven dat voor komend schooljaar het gemeentelijk budget nog blijft staan, maar wil daarvoor wel goede plannen van de scholen en instellingen. De gemeente durft niet zo hard meer te roepen dat ze garant staan voor de komende GOA periode tot 2010. Achtergrond van deze houding is de ervaring met de bezuinigingsoperatie in 2004, die later weliswaar werd ingetrokken door de motie Verhagen, maar waardoor het vertrouwen in het Rijk is aangetast.

VERANDERING IN AMBITIES EN STRATEGISCHE AANPAK

Integraal onderwijs- en jeugdbeleid

In de gemeente Weert is de ontwikkeling naar een integraal onderwijs- en jeugdbeleid in gang gezet. De eerste stappen daartoe werden gezet op een werkconferentie met onderwijs en de schil van organisaties eromheen. Beleid maken van onderaf, zoals men altijd al gewend is. Nu wordt het beleid echter breder opgezet en is VVE een onderdeel van dit bredere beleid geworden. De integrale nota: "Geen kind tussen wal en schip", is inmiddels vastgesteld. Vanuit het onderwijs wordt aangegeven dat men niet teveel tegelijk kan. De focus ligt eerst bij de educatieve agenda en van daaruit wil men verder kijken.

Goede afspraken

De gemeente wil de komende tijd laten zien wat ze nog wil doen voor de voorscholen en gaat de bekosti-

ging van de vroegscholen afbouwen. De gemeente zal zich vooral gaan richten op de schil eromheen, daarvoor gaat ze zich hard maken. Op de vraag of de schoolbesturen bereid zullen zijn om een inspanningsverplichting aan te gaan voor VVE verwacht Riek Klaessen dat scholen wel een inspanning willen leveren, maar niet met drie cijfers achter de komma. Het blijft koorddansen. Belangrijk is voor haar dat ze ziet wat er gebeurt op de scholen. Ze zit er kort op en vindt het belangrijker dat ze met de scholen goede afspraken kan maken over wat ze samen belangrijk vinden en wat de gemeente en de scholen daarin doen, dan dat ze alle financiële overzichten van de scholen krijgt.

Ambities

Weert heeft al veel bereikt, maar ambities zijn er zeker nog. De belangrijkste zijn:

- *Meer bereik.* Weert bereikte met peuterspeelzalen en kinderopvang al 85% van alle kinderen, maar het bereik van de doelgroepkinderen ligt lager. Ze gaat nu focussen op de "harde kern", de kinderen en ouders die moeilijk bereikt worden. De GGD heeft gekeken naar kinderen in groep twee die de peuterspeelzaal niet bezocht hadden en concludeerde dat bij deze groep een beduidend groter risico op taalachterstanden bestaat: een grote groep van deze kinderen had logopedische behandeling gehad, of een indicatie voor taal-spraakproblemen. Consent merkte uit onderzoek naar kinderen die geen peuterspeelzaal bezochten dat deze vaker een handelingsplan nodig hadden in het onderwijs.
- *Huidige kwaliteitsniveau minimaal handhaven.* Dat betekent twee professionele leidsters op een groep van 18 peuters.
- *VVE langer door laten lopen.* Dus niet stoppen na groep 2.
- *Taalontwikkeling.* Leidsters nog meer dan nu laten zien hoe belangrijk taalontwikkeling is. Maar ook de samenhang met andere problemen, bijvoorbeeld gedragsproblemen waar eerst op gefocust moet worden, waarna er pas rust ontstaat om te werken aan de taalontwikkeling.

VERANDERING IN VERANTWOORDING EN REKENSCHAP

Controle loslaten

Dat de scholen nu hun eigen potje krijgen voor VVE betekent dat de gemeente de controletaak overlaat aan de inspectie. De gemeente focust nu vooral op de plannen die gemeente en scholen gezamenlijk maken.

Riek Klaessen geeft tot slot nog een mooi voorbeeld van het loslaten van de controle: een school had de Verhagen gelden ingezet om de klassen te verkleinen. In eerste instantie was de reactie bij de gemeente: *“Oei... gaat dit wel goed”*. Later bleek dat de leerkracht daardoor juist ruimte kreeg om de ouders in de klas

te halen en tijd had voor taalstimulering, waardoor juist wel bereikt werd wat de bedoeling was van de Verhagen-gelden. Scholen kunnen hun eigen verantwoordelijkheid best nemen.

TOT SLOT

In de gemeente Weert is een vooruitstrevend VVE-beleid op poten gezet, waar de mensen en organisaties elkaar op verschillende manieren tegenkomen en met elkaar samenwerken. De gemeente zit kort op de scholen en peuterspeelzalen en neemt initiatieven, waardoor er een goede voedingsbodem is voor de voortgang en voor verdere ambities binnen het VVE-beleid.

Conclusies

CONCLUSIES

Om een beeld te krijgen van de voortzetting van het VVE-beleid is gesproken met zeven gemeenten. In de gesprekken zijn de volgende thema's aan de orde geweest: de verworvenheden tot nu toe, de wijze waarop de gemeente zich voorbereidt op het gewijzigde beleidskader, de ambities voor de toekomst en de wijze waarop monitoring, evaluatie en verantwoording zijn geregeld. In dit afsluitende hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies weergegeven, geordend per gespreksthema. We doen dit met aandacht voor de verschillende posities van middelgrote en kleine gemeenten.

Een algemene conclusie vooraf: het valt op dat onze gesprekspartners, beleidsmedewerkers en ook uitvoerende externe coördinatoren, tot op detailniveau geïnformeerd zijn. Ook tonen ze een sterke betrokkenheid bij het VVE-beleid. In de gesprekken werd duidelijk dat ze vaak intensieve persoonlijke contacten onderhouden met uitvoerende peuterspeelzalen en scholen. Onze gesprekspartners straalden vertrouwen uit in de toekomst, ondanks hobbels die moeten worden genomen. Dit vertrouwen is gebaseerd op het vele dat is bereikt. Je kunt spreken van een geslaagd VVE-beleid tot nu toe. De overtuiging leeft sterk dat dit beleid moet worden voortgezet.

VERWORVENHEDEN

Het is bijzonder dat een vrij strak aangestuurd beleid dat weinig ruimte laat voor eigen beleid van peuterspeelzalen en scholen met succes is geïmplementeerd. Aanvankelijk werd landelijk en plaatselijk geprotesteerd tegen de beperkte keuze van programma's (het effect ervan moest aangetoond zijn), de

intensieve aanpak en de interventie in het traditioneel vrije kleuteronderwijs op basisscholen.

Succes programma's en professionalisering

In de gemeenten zijn enkele belangrijke stappen gezet. Allereerst op het vlak van de programma's en professionalisering. Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat niet alleen beleidsmedewerkers maar vaak ook de praktijkmensen overtuigd zijn geraakt van de werking van de programma's. We zien dat er veel is bereikt op het vlak van professionalisering van peuterspeelzaalleidsters. Deze kunnen hierdoor gelijkwaardiger overleg voeren met collega's van de basisschool en zijn door de toegenomen deskundigheid breder inzetbaar. Een beleidsmedewerker constateert in dit verband een omslag van zorg- naar ontwikkelingsdenken bij peuterspeelzaalleidsters. Ook zien we dat de programma's en deskundigheidsbevordering zich in sommige gemeenten uitbreiden naar kinderdagverblijven.

Toeleiding en ouderbetrokkenheid

Een tweede verworvenheid hangt deels samen met het geconstateerde succes van programma's. Door dit succes wordt namelijk veel energie gestoken in toeleiding van doelgroepkinderen en met name in 'de harde kern'. Gecombineerd met ouderbetrokkenheid is deze toeleiding een belangrijke component in de uitvoering van het beleid. We zien dat contact met ouders steviger wordt aangetrokken via de consultatiebureaus, de peuterspeelzalen en met een programma als Opstap. Kleine gemeenten zijn in dit verband soms in het voordeel. We zien dat door de grote bekendheid met de plaatselijke bevolking en korte lijnen ze vaak goed op de hoogte zijn van het

bereik en de probleemgevallen. Een zeer directe aanpak blijkt dan goed te werken. Zo is de aanpak in Weert (middelgrote gemeente met 50.000 inwoners) als volgt. Een moeder wordt hier tijdens een bezoek aan het consultatiebureau direct in contact gebracht met de peuterspeelzaalleidster in de peuterzaal om de hoek. Deze kan het kind direct opnemen in de groep.

Vertrouwen door samenwerking

Een derde belangrijke verworvenheid is het feit dat de toegenomen samenwerking leidt tot onderling vertrouwen. We zien overleg tussen consultatiebureau, kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen toenemen op zowel uitvoerend als managementniveau. Overleg op uitvoerend niveau wordt bevorderd en meer structureel door het gebruik van dezelfde VVE-programma's, gezamenlijke scholing en de overdracht van kindgegevens aan de hand van een overdrachtsformulier. Ook op management- en beleidsniveau zien we dat sprake is van intensiever contact. Dit leidt soms ook tot fusies tussen besturen van peuterspeelzalen en schoolbesturen. Door de samenwerking op de verschillende niveaus is sprake van een breed en gedegen draagvlak voor VVE dat gekenmerkt wordt door wederzijds vertrouwen.

VERANDERENDE VERHOUDINGEN MET SCHOOLBESTUREN

De beleidswijziging per augustus 2006 leidt tot een verdeling van beleidsverantwoordelijkheid en budgetten over gemeenten en schoolbesturen. Het vroegschoolse deel gaat naar de schoolbesturen, het voor-schoolse deel blijft bij de gemeente.

Geen beleidsimpasse

Het feit dat het enige tijd duurde voordat er vanuit het Rijk duidelijkheid kwam over de gelden heeft soms op uitvoerend niveau wel geleid tot een pas op de plaats. Hier en daar wordt toegegeven dat hierdoor het tempo er wat uit is geraakt. Maar de tijdelijke onduidelijkheid over de toekomst heeft bij de bezochte gemeenten niet geleid tot een beleidsim-

passie. In tegendeel, de gemeenten hebben initiatieven genomen om voortzetting van het VVE-beleid te waarborgen. Dordrecht heeft vroeg geanticipeerd op de beleidsveranderingen. Andere gemeenten geven aan dat ze de regie in handen hebben gehouden. Zo zijn er in verschillende gemeenten conferenties georganiseerd om de verworvenheden van het VVE-beleid bij belanghebbenden onder ogen te brengen om daarmee het draagvlak te vergroten voor continuering van het VVE-beleid bij gedeelde verantwoordelijkheid. Het besef is de afgelopen jaren gegroeid dat de problemen samen aangepakt dienen te worden. Vaak zijn de beleidsuitgangspunten al op papier gesteld. Duidelijk is dat het vertrouwen dat in de afgelopen jaren is ontstaan en het succes van het beleid belangrijke voorwaarden zijn voor de voortzetting van beleid in een gewijzigde beleidscontext.

Overgangsfase

De gemeenten beraden zich duidelijk op hun nieuwe rol. Zo benadrukt de gemeente Beesel dat ze niet enkel gezien wil worden als subsidiegever maar als verantwoordelijk partner. De gemeente Breda gaat nu rechtstreeks met de schoolbesturen en scholen overleggen terwijl tot voort kort het overleg werd gevoerd met een breed samengestelde stichting die nu is opgeheven. Verschillende gemeenten blijven ook investeren in coördinatie ondanks het wegvallen van budget. Gemeenten hebben ook een belangrijke informerende rol. Oss geeft aan dat een goed geïnformeerde gemeente van meerwaarde is voor scholen en instellingen. Enkele gemeenten hebben hun betrouwbaarheid bevestigd, door voor het komende jaar niet te tornen aan de VVE-voorzieningen. Breda spreekt in dit verband van 'een moratorium.' We zien dat zich in de overgangsfase wijzigingen voltrekken in de samenstelling van bestuurlijke overleggroepen of stuurgroepen. Dit betreft dan zowel het gehele achterstandenbeleid als overleggen specifiek gericht op het VVE-beleid.

BELEIDSAMBITIES

Verschillende gemeenten werken aan een breder en integraal jeugd- en onderwijsbeleid waarbij de

samenwerking tussen instellingen voorop staat en het beleid gericht wordt op voorzieningen voor de jeugd van 0 - 23. De ontwikkeling van dit beleid is vaak al enkele jaren geleden in gang gezet, aangevuld door Operatie Jong en de WMO. Bergen heeft integraal beleid vervat in een conceptnota onderwijs-achterstandenbeleid. Weert benadrukt dat ze zich in de toekomst minder zal richten op het onderwijs maar meer op 'de schil eromheen' en in enkele gemeenten wordt al gerept over een kindercentrum (Beesel, Dordrecht). In veel gevallen wordt (soms in brede schoolverband) de samenwerking tussen kinderopvang en peuterspeelzalen vergroot. De ambities op het gebied van VVE zijn talrijk. We noemen een hoger bereikpercentage, voorkómen van segregatie door variatie in intensiviteit, handhaving van de kwaliteit of verbetering ervan (bijvoorbeeld door meer dagdelen voor peuters of intensievere begeleiding). Verder noemt vrijwel elke gemeente: versteviging van de doorgaande lijn (onder meer door overdracht van kindgegevens en aansluiting op taalactiviteiten in de basisschool) en tenslotte de verbetering van oudercontacten.

Haalbaarheid: keuzes maken

De budgetopdeling tussen gemeenten en scholen leidt hier en daar wel tot problemen. De gemeente Bergen benadrukt dat het belangrijk is niet in de valkuil te stappen méér te willen dan haalbaar is. Intensivering gaat niet altijd samen met een groter bereik van de doelgroep in de gemeente. Bij verschillende gemeenten wordt ook gevreesd dat nadere bepalingen leiden tot minder vrijheid bij de inzet van middelen. Sommige gemeenten, bijvoorbeeld Dordrecht en Almere streven naar gevarieerde opvang afgestemd op de zwaarte van de achterstandsproblematiek. Lichte varianten lijken echter niet gefinancierd te kunnen worden uit het nieuwe VVE-beleid. Het is lastig een programma als Opstap in stand te houden.

De lokale educatieve agenda

Vaak wordt de lokale educatieve agenda het kader voor de beleidsambities betreffende VVE. Uit de

gevoerde gesprekken blijkt dat VVE een belangrijk deel zal uitmaken van de lokale educatieve agenda. Sommige gemeenten pakken dit regionaal aan (bijvoorbeeld Almere: 'Gideon-manifest'). De meeste gemeenten zullen de lokale educatieve agenda in 2007 opstellen.

HORIZONTALE VERANTWOORDING: NOG IN ONTWIKKELING

In de toekomst zal meer sprake zijn van horizontale verantwoording. Hoe deze vormgegeven zal gaan worden is nog niet duidelijk. We zien dat een aantal gemeenten er vanuit gaat dat de contacten voldoende intensief zijn om te weten dat het VVE-beleid overeenkomstig de afspraken wordt uitgevoerd. In Oss neemt de verantwoordelijk beleidsmedewerker van de gemeente bijvoorbeeld deel aan de jaarlijkse evaluatie van alle peuterspeelzalen en scholen. Ook in de kleine gemeenten zijn de beleidslijnen vaak dermate kort dat de gemeenten beschikken over een betrouwbaar beeld van de stand van zaken aangaande de uitvoering van het VVE-beleid. Verder hebben de grote gemeenten Almere, Dordrecht en Breda een onderwijsmonitor in gebruik waarvan VVE deel uitmaakt of uit gaat maken. In enkele gevallen zijn externe bureaus ingehuurd voor een kwantitatieve evaluatie. Weert ziet voor zichzelf geen controle functie meer weggelegd. Deze gemeente baseert zich op voorgelegde plannen van scholen en instellingen. In Almere werkt men met convenanten. Hoewel we zien dat men nog zoekende is hoe de horizontale verantwoording is vorm te geven, kunnen we voorlopig slechts constateren dat bij gemeenten het vertrouwen aanwezig is dat ook schoolbesturen hun verantwoordelijkheid zullen nemen.

Overzichten

OVERZICHTEN

OVERZICHT GESPREKSPARTNERS

Almere:

- Marijke Bos, beleidsmedewerker team Zorg voor Jeugd

Beesel:

- Paul Philips, beleidsmedewerker onderwijs
- Toos van den Berg, VVE coördinator Stichting wel.kom

Bergen:

- Hans Scholtz, beleidsmedewerker welzijn (onderwijs)

Breda:

- Leo Polderman, senior beleidsmedewerker onderwijs
- Christien Vijfhuizen, senior uitvoeringsbeleid 0-6-jarigen, waaronder OK/VVE

Dordrecht:

- Mohamed Azzougarh, beleidsmedewerker afdeling regie en beleid, sector Maatschappelijke Ontwikkeling
- Monique de Bos, beleidsmedewerker afdeling regie en beleid, sector Maatschappelijke Ontwikkeling

Oss:

- Hanny van de Moosdijk, beleidsmedewerker jeugd-beleid
- Ineke Boomman, VVE coördinator Vivaan (welzijnsstichting in de regio)
- Gonnie Smulders, unitcoördinator opvoedingsondersteuning Vivaan, voorzitter werkgroep VVE Oss

Weert:

- Riek Klaessen, beleidmedewerker onderwijs

OVERZICHT GEBRUIKTE DOCUMENTEN

Algemeen:

- Elise Schouten mmv Sanne Vreugdenhil. *Eerst de taart. Voor- en vroegschoolse educatie in het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid 2002-2006*. Den Haag, Transferpunt Onderwijsachterstanden. Juni 2003

Almere:

- Lilian van de Bolt en Woutje Westenbrink. *VVE Evaluatie Gemeente Almere. 2002-2006*
Gemeente Almere. *Spelen=Leren. Kadernota voor- en vroegschoolse voorzieningen 2006-2010*. Februari 2006

Beesel:

- Gemeente Beesel: *Plan van aanpak VVE 2006-2010*

Bergen:

- Gemeente Bergen. *Nota Onderwijsachterstandenbeleid 2006-2010*
- Gemeente Bergen. *Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Nota Integraal Onderwijs- en Jeugdbeleid 2007-2010*

Breda:

- Gemeente Breda: *Bestedingsplan OnderwijsKansen en Onderwijsbegeleiding 2006-eind 2007*

Dordrecht:

- Gemeente Dordrecht. *VVE Halverwege. Tussenrapportage Voor- en vroegschoolse educatie Dordrecht, januari 2006 (herzien en aangevuld door Sardes)*
- Dordrecht. *Samen investeren in vroeg beginnen, op weg naar de Dordtse Voorschool. Visie op de ontwikkeling van de kwaliteit, het bereik en de huisvesting*

*van het peuterwerk als onderdeel van de Voor-
schoolse periode 2005-2010*

Oss:

- Gemeente Oss. *Jeugd- en onderwijsmonitor. September 2005*
- Giralis. *Inhoudelijke verantwoording VVE. Gemeente Oss. Schooljaar 2004-2005*

Weert:

- Gemeente Weert. *Voortgangsrapportage voor- en vroegschoolse educatie VVE. Weert 2002-2005*
- Gemeente Weert. *Geen kind tussen wal en schip. Onderwijs- en Jeugdbeleid Weert. 2006-2010*

Colofon

The logo for Oberon, featuring the word "Oberon" in a stylized, cursive font. The letters are primarily orange with a gradient effect, transitioning to a lighter shade towards the end of the word.

Uitgave
VNG

Tekst & Samenstelling
Oberon

Redactionele adviezen
Lex Boezeman, Utrecht

Vormgeving
Dvada, Utrecht

Druk
USP bv, Utrecht

Fotografie
Sijmen Hendriks
De foto's zijn gemaakt op vve 'Merlijn', Utrecht

ISBN: 90 77737 16 2

Utrecht, november 2006

© 2006 VNG en Oberon

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden, op wat voor wijze dan ook, of opgeslagen worden in een gegevensbestand zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Oberon

ONDERZOEK & ADVIES

POSTBUS 1423

3500 BK UTRECHT

TEL. : 030 - 230 60 90

FAX : 030 - 230 60 80

E-MAIL : INFO@OBERON.EU

INTERNET : WWW.OBERON.EU

Vereniging van
Nederlandse Gemeenten

Postbus 30435

2500 GK DEN HAAG

TEL. : 070 - 373 83 93

FAX : 070 - 363 56 82

INTERNET : WWW.VNG.NL